

วิาทะ Structure-Agency และ
การหาทางออกให้กับปัญหาทวิลักษณ์นิยม:
Marxism versus Foucault*
Structure-Agency Debate and the Overcoming of the
Problematic Dualism in Social Theory:
Marxism versus Foucault

เชษฐา พวงหัตถ์**

Chetta Puanghut

บทคัดย่อ

ปัญหาประการหนึ่งที่กำลังกลายเป็นวิาทะยิ่งใหญ่ในทฤษฎีทางสังคมศาสตร์
อยู่ในขณะนี้ ก็คือ ปัญหาเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกบุคคล (individual)
กับสังคม (society) หรือถ้าพูดด้วยการใช้มโนทัศน์ในปัจจุบันนี้ก็คือ ความ
สัมพันธ์ระหว่าง “การกระทำ/ผู้กระทำ” (action/agency) และ “โครงสร้าง”
ทุกครั้งที่เราสร้างชุดของคำอธิบายเกี่ยวกับความสัมพันธ์เชิงเหตุผลทางด้านสังคม
การเมือง หรือเศรษฐกิจ เรามักจะอ้างอิง [ไม่ว่าจะโดยตรงหรือโดยอ้อม] แนว
คิดหรือมโนทัศน์เกี่ยวกับโครงสร้างและผู้กระทำ วิธีการในการสร้างคำอธิบาย
ของเราสะท้อนให้เห็นถึงชุดของความเข้าใจที่แฝงอยู่เบื้องหลังเกี่ยวกับความเป็นอิสระ

*บทความชิ้นนี้นำมาจากบางส่วนของงานวิจัยการสังเคราะห์ความคิดหลักทางสังคมวิทยา
เรื่อง “Structure-Agency” ซึ่งผู้เขียนได้รับการสนับสนุนทุนวิจัยจากสภาวิจัยแห่งชาติ สาขา
สังคมวิทยา ระหว่างปี 2546-2547 และผู้เขียนได้นำเสนอรายงานผลการวิจัยในการประชุม
วิชาการระดับชาติ สาขาสังคมวิทยา ครั้งที่ 2 เรื่อง “พลังสังคมไทยในทศวรรษหน้า: ทางเลือกกับ
ความเป็นจริง?” จัดโดย คณะกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติ สาขาสังคมวิทยา สำนักงานคณะ
กรรมการวิจัยแห่งชาติ เมื่อวันที่ 20 ธันวาคม 2546 ณ โรงแรมมิราเคิล แกรนด์ คอนเวนชัน กรุงเทพฯ

**อาจารย์ประจำภาควิชาสังคมศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

(เชิงสัมพัทธ์) [(relative) autonomy] ของตัวแสดงหรือผู้กระทำ (actors/agents) ที่อยู่ในบริบทของการกระทำของพวกเขาเหล่านั้น คำถามก็คือ ตัวแบบเกี่ยวกับลักษณะของผู้กระทำแบบใดที่เรากำลังสร้าง/ใช้ในการอธิบายของเรา? ผู้กระทำเหล่านี้เป็นเพียงผลผลิตของบริบทที่ห้อมล้อมตัวเขาในลักษณะที่เป็นปัจเจกบุคคลที่พลังความสามารถล่องลอยไปมาอยู่ในสายธารของชะตากรรมที่ตนเองไม่สามารถควบคุมได้ หรือว่าพวกเขาเป็นองค์ประกอบที่มีความสามารถในการตระหนักรู้และมีเจตนาพร้อมทั้งมีพลังในการควบคุมเปลี่ยนแปลงสภาพการณ์ที่วางกรอบจำกัดให้กับการกระทำของพวกเขาได้? ผลกระทบต่าง ๆ ที่เราต้องการจะอธิบายนั้นเป็นผลผลิตที่เกิดจากตัวแสดงที่เป็นผู้กระทำที่สามารถกำหนดทางเลือกโดยไม่มีข้อจำกัด หรือว่าผลกระทบเหล่านั้นมาจากอิทธิพลของโครงสร้าง (หรือชุดของโครงสร้าง) ที่มีต่อผู้กระทำ [ไม่ว่าจะเป็นปัจเจกบุคคลหรือกลุ่ม] ที่ไม่สามารถควบคุมได้เลย? งานเขียนทางทฤษฎีซึ่งได้รับอิทธิพลจากงานเขียนของ Karl Marx มีแนวโน้มที่จะสนับสนุนทวิลักษณ์นิยมในลักษณะที่ให้ความสำคัญกับด้านใดด้านหนึ่งเพียงด้านเดียวโดยให้ความสำคัญของโครงสร้างทางสังคมหรือสภาพการณ์ทางสังคมจากภายนอก (macro) มีอิทธิพลต่อรูปแบบของการกระทำทางสังคม ("agency" หรือ "โลกในระดับ micro") ในระดับที่แตกต่างกันไป ในขณะที่นักทฤษฎีอีกกลุ่มหนึ่งในปัจจุบัน โดยเฉพาะ Michel Foucault "ปฏิเสฐ" ทวิลักษณ์นิยม (dualism) งานเขียนของ Foucault ส่วนใหญ่ถูกมองว่าเป็นการตอบโต้และถึงขั้นปฏิเสฐแนวความคิดมาร์กซิสม์ นอกจากนี้ Foucault ยังไม่เห็นด้วยกับบรรดาทฤษฎีที่มองสังคมว่ามีโครงสร้างอันเป็นเอกภาพโดยประชาชนมีบทบาทตามที่ได้ถูกกำหนดไว้แล้ว Foucault เป็นตัวอย่างของนักทฤษฎีหลังโครงสร้างนิยม ที่ให้ความสำคัญกับสังคมที่มีลักษณะเฉพาะท้องถิ่นและเป็นกลุ่มย่อย ๆ งานของ Foucault สะท้อนให้เห็นถึงความพยายามที่จะก้าวข้ามสิ่งที่เป็นข้อจำกัดของทวิลักษณ์นิยมอย่างเช่น micro-macro และ agency/action-structure โดยการหันมาวิเคราะห์ปฏิบัติการทางสังคม "ระดับกลาง" และชี้ให้เห็นว่ามันสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ของอำนาจได้อย่างไร

Abstract

The relation between the individual and society – or, to use more contemporary terms, the relation between “action/agency” and “structure” is now an issue which looms large in contemporary debates of social science theories. Every time we construct, however tentatively, a notion of social, political or economic causality, we appeal whether explicitly or (more likely) implicitly to ideas about structure and agency. The way our explanations are formulated reflects a deeper set of understandings about the (relative) autonomy of actors or agents in the settings in which they find themselves. What model of the nature of actors are we creating in our explanations? Are these actors the unwitting products of their context, helpless individuals with minimal control over their destiny, floundering around in a maelstrom of turbulent currents; or are they knowledgeable and intentional subjects with complete control over the settings which frame their actions? Are the effects we wish to explain the products of actors displaying their agency, making unconstrained choices; or are these effects the products of the unfolding logic of a structure (or set of structures) over which agents (individual or collective) have no control? The theoretical works that have stemmed from the writing of Karl Marx tend to affirm dualism in a rather one-sided manner in the sense that they give priority to the macro realm in determining the form of social activity and in agreement about the importance of objective social structures in setting the terms in which social activity is played out. These works stress the idea that the external (macro) social conditions, to varying degrees,

influence the form of social action (“agency” or the “micro world”). Whereas Michel Foucault, one of the most prominent poststructuralists, developed a systematic theory as a response to, and ultimate rejection of, Marxism, Foucault is against those theories which envisage society as a monolithic structure in terms of poststructuralist movement which emphasises the localised and fragmented nature of society. Foucault's work represents an attempt to transcend what he takes to be the limitations of dualisms such as micro-macro and agency/action-structure by analysing a “middle-ground” of social practices and how they express relations of power.

บทนำ

ปัจจุบันเรามีชีวิตอยู่ในสังคมที่กำลังเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม การเมืองและเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว นับตั้งแต่การปรากฏตัวของทุนนิยมอุตสาหกรรมในยุโรปเมื่อศตวรรษที่ 18 เป็นต้นมา รูปแบบของชีวิตแบบดั้งเดิมได้ถูกทำลายหรือถูกแปรสภาพโดยกระบวนการพัฒนาการทางด้านอุตสาหกรรมและทางด้านการเมืองที่ดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง การเปลี่ยนผ่านจากสังคมก่อนอุตสาหกรรมของยุโรปช่วงต้นสมัยใหม่ไปสู่สภาวะสังคมอุตสาหกรรมสมัยใหม่เป็นกระบวนการที่ได้รับความสนใจอย่างจริงจังจากนักทฤษฎีสังคมและการเมืองในศตวรรษที่ 19 และต้นศตวรรษที่ 20 นักทฤษฎีอย่าง Marx, Weber, Durkheim, Comte, Simmel, Tönnies และอีกหลายคนได้ผลิตความคิด แนวคิด ทฤษฎี ข้อสรุปทั่วไป ฐานคติทางปรัชญา และวิธีวิทยาหลากหลายจำนวนมากให้กับพวกเรา โดยสิ่งเหล่านี้ยังคงเป็นข้อถกเถียงกันอย่างคึกคักมีชีวิตชีวาอยู่ในแวดวงสังคมศาสตร์ ข้อเสนอบางเรื่องของนักคิดยุคแรก ๆ นี้ยังคงมีความสำคัญอยู่ในทุกวันนี้ แต่ข้อเสนอบางเรื่องได้ถูกวิพากษ์วิจารณ์อย่างรุนแรงและถูกแทนที่ด้วยความคิดใหม่ของนักคิดปัจจุบันและกระแสการ

เปลี่ยนแปลงของเหตุการณ์ ในส่วนของทฤษฎีสังคมและการเมืองรวมทั้งในสาขาวิชาอื่น ๆ ของสังคมศาสตร์ มีความจำเป็นอย่างมากที่จำต้องมีการสร้างซ้ำ และปรับขยายความคิด ฐานคติ และแนวศึกษาที่มีอยู่เดิมเพื่อที่จะได้สามารถอธิบายวิเคราะห์ และทำความเข้าใจลักษณะสำคัญ ๆ และแนวโน้มการพัฒนาของสังคมสมัยใหม่

การประเมินคุณค่าของมุมมองทางทฤษฎีทางด้านสังคมศาสตร์เป็นพันธกิจที่ท้าทายแม้จะมีปัญหามากมาย วิวาทะทางทฤษฎีโดยคำจำกัดความแล้วมีความเป็นนามธรรมมากกว่าข้อถกเถียงในเชิงประจักษ์ ข้อเท็จจริงที่ว่าไม่มีทฤษฎีใดเพียงทฤษฎีเดียวที่สามารถครอบงำสังคมศาสตร์ทั้งหมดได้นั้นแม้อาจจะดูเหมือนว่าเป็นสัญญาณบ่งชี้ให้เห็นถึงจุดอ่อนของศาสตร์แขนงนี้ แต่ก็คงไม่ใช่ความเป็นจริงทั้งหมด ในทางตรงข้าม ความขัดแย้งระหว่างแนวคิด/ทฤษฎีต่าง ๆ กลับสะท้อนให้เห็นถึงความคึกคักมีชีวิตชีวาของวงการสังคมศาสตร์ ในการศึกษามนุษย์ซึ่งหมายถึงตัวพวกเราเองนั้น ความหลากหลายทางทฤษฎีช่วยให้หลุดพ้นจากการครอบงำทางความเชื่อ พฤติกรรมของมนุษย์มีความซับซ้อนและมีลักษณะหลากหลายมิติ และไม่น่าที่จะมีมุมมองทางทฤษฎีเพียงอันเดียวที่สามารถอธิบายครอบคลุมได้ทุกแง่มุมทั้งหมด ความหลากหลายในวิธีคิดทางทฤษฎีกลายเป็นแหล่งรวมความคิดที่สามารถนำมาใช้ในการวิจัยและช่วยกระตุ้นขีดความสามารถในการจินตนาการซึ่งมีความสำคัญอย่างมากในการสร้างความก้าวหน้าให้กับสังคมศาสตร์

มรดกความคิดทางสังคมอันหนึ่งของศตวรรษที่ 19 ก็คือ ผู้ที่อยู่ในแวดวงสังคมศาสตร์ปัจจุบันกำลังประสบปัญหาหลายประการที่ยังหาข้อยุติไม่ได้เกี่ยวกับลักษณะทั่วไปของทฤษฎี ปัญหาอันหนึ่งก็คือเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างสังคมศาสตร์ (social sciences) กับศาสตร์ธรรมชาติ (natural sciences) ซึ่งเป็นปัญหาที่นำไปสู่ทฤษฎีที่หลากหลายและขัดแย้งกันอย่างเห็นได้ชัด ในแง่หนึ่งนักคิดจำนวนหนึ่งให้ความสำคัญกับศาสตร์ธรรมชาติในฐานะเป็นตัวแบบทางด้านวิธีวิทยาให้กับสังคมศาสตร์ โดยเฉพาะในเรื่องของการทดลองและความสำเร็จในการคาดการณ์ ด้วยเหตุนี้วิทยาศาสตร์ธรรมชาติจึงกลายเป็นจุดเริ่มต้นของความพยายามในการแสวงหาลักษณะของความรู้ทาง

สังคมและการลงมือปฏิบัติที่เป็นวิทยาศาสตร์ แนวทางนี้ปรากฏชัดทั้งในงานเขียนของนักปรัชญาสังคมศาสตร์ปัจจุบันที่ได้รับอิทธิพลจากแนวปฏิฐานนิยม (positivism) และในงานเขียนของนักคิดทางด้านสังคมในศตวรรษที่ 19 ซึ่งมีคริธาตอยุคแห่งแสงสว่างทางภูมิปัญญา (the Enlightenment) โดยเฉพาะการสร้างความก้าวหน้าด้วยความรู้ ในอีกแง่หนึ่ง นักเขียนหลายคนก็ได้แย้งว่าสังคมศาสตร์ หรือ “ศาสตร์ว่าด้วยตัวมนุษย์/มนุษยศาสตร์” (human sciences) ได้สามารถสร้างมโนทัศน์ในลักษณะเดียวกับศาสตร์ว่าด้วยธรรมชาติได้ ข้อถกเถียงนี้ได้ขยายตัวและพัฒนาออกไปหลายแนวทางบนพื้นฐานที่แตกต่างกันออกไปตั้งแต่งานเขียนของกลุ่ม Methodenstreit รุ่นแรก ๆ ในเยอรมันในปลายศตวรรษที่ 19 เรื่อยมาจนถึงงานเขียนของนักคิดปัจจุบันที่เป็นที่ถูกอ้างถึงอยู่เสมออย่าง Winch, Schutz, Gadamer, Ricoeur เป็นต้น

ปัญหาอีกประการหนึ่งที่กลายเป็นวิาทะยั้งใหญ่อยู่ในขณะนี้ และมีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับปัญหาเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างศาสตร์ธรรมชาติกับสังคมศาสตร์ และเป็นจุดใหญ่ใจความของบทความชิ้นนี้ก็คือ ปัญหาเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกบุคคล (individual) กับสังคม (society) หรือถ้าพูดด้วยการใช้มโนทัศน์ในปัจจุบันนี้ก็คือ ความสัมพันธ์ระหว่าง “การกระทำ/ผู้กระทำ” (action/agency) และ “โครงสร้าง” (structure) ปัญหานี้ได้นำไปสู่การประกาศจุดยืนทางความคิด/ทฤษฎีที่ขัดแย้งกัน ในแง่หนึ่ง นักคิดจำนวนหนึ่งเชื่อว่าสังคม (society) หรือโครงสร้างสังคม (social structure) มีความสำคัญเหนือกว่าปัจเจกบุคคล และเป็นตัววางกรอบจำกัดให้กับการกระทำของปัจเจกบุคคล ดังนั้นลักษณะหรือแรงบีบบังคับโครงสร้างจึงกลายเป็นเป้าหมายหลักโดยเฉพาะของการวิเคราะห์สำหรับสังคมศาสตร์ การมองในแนวนี้ขยายขอบเขตกว้างขวางมากขึ้นในวรรณกรรมของการศึกษาสังคมในลักษณะที่เป็นวิทยาศาสตร์ นับตั้งแต่งานเขียนเชิงวิพากษ์ของ Durkheim เรื่อยมาจนถึงข้อเสนอของนักคิดในยุคปัจจุบันอย่างเช่น แนว Structuralism [Lévi-Strauss] และแนว Structural Marxism [Althusser] ในอีกแง่หนึ่ง การให้ความสำคัญกับปัญหาเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างการกระทำ/ผู้กระทำ (action/agency) และโครงสร้าง (structure) ก็กลายเป็นประเด็นวิาทะกันอย่างดุเดือดในหมู่

นักคิดที่ได้แย้งว่าสังคมศาสตร์จะต้องให้ความสำคัญกับข้อเท็จจริงที่ว่าโลกทางสังคมประกอบด้วยการกระทำที่มีความหมาย คำพูด และการแสดงท่าทางของผู้กระทำที่เป็นปัจเจกบุคคลซึ่งมีเหตุผลและแรงจูงใจสำหรับสิ่งที่เขากระทำ และตระหนักว่าในสิ่งที่เขากำลังกระทำอยู่ในขณะนั้น อันที่จริงจุดเน้นในลักษณะเช่นนี้ ก็เคยปรากฏชัดในงานเขียนของ Max Weber และปรากฏชัดขึ้นในงานเขียนของนักคิดโดยเฉพาะพวกที่ได้รับอิทธิพลจากจารีตความคิดแนว Hermeneutics, Phenomenology และปรัชญาแนววิเคราะห์ภาษา (linguistic analysis) จุดยืนของแต่ละแนวที่ขัดแย้งกันได้ขยายขอบเขตกว้างขวางมากขึ้นโดยเฉพาะผู้สนับสนุนจนกลายเป็นสงครามความคิดของสำนักคิดต่าง ๆ อย่างเช่น objectivism vs subjectivism, determinism vs voluntarism เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันได้มีนักคิดที่พยายามชี้ให้เห็นว่า ความขัดแย้งดังกล่าวเป็นเรื่องที่สามารถหาทางออกหรือข้อยุติได้ โดยเชื่อว่าสังคมศาสตร์สามารถและจำเป็นต้องให้ความสำคัญกับทั้งการกระทำที่มีความหมายของผู้กระทำที่เป็นปัจเจกบุคคลและลักษณะเชิงโครงสร้างของบริบททางสังคมพร้อม ๆ กัน

ทุกครั้งที่เราสร้างชุดของคำอธิบายเกี่ยวกับความสัมพันธ์เชิงเหตุผลทางด้านสังคม การเมือง หรือเศรษฐกิจ เรามักจะอ้างอิง [ไม่ว่าจะโดยตรงหรือโดยอ้อม] แนวคิดหรือมโนทัศน์เกี่ยวกับโครงสร้างและผู้กระทำ วิธีการในการสร้างคำอธิบายของเราสะท้อนให้เห็นถึงชุดของความเข้าใจที่แฝงอยู่เบื้องหลังเกี่ยวกับความเป็นอิสระ (เชิงสัมพัทธ์) [(relative) autonomy] ของตัวแสดงหรือผู้กระทำ (actors/agents) ที่อยู่ในบริบทของการกระทำของพวกเขาเหล่านั้น คำถามก็คือ ตัวแบบเกี่ยวกับลักษณะของผู้กระทำแบบใดที่เรากำลังสร้าง/ใช้ในการอธิบายของเรา? ผู้กระทำเหล่านั้นเป็นเพียงผลผลิตของบริบทที่ห้อมล้อมตัวเขาในลักษณะที่เป็นปัจเจกบุคคลที่พลังความสามารถล่องลอยไปมาอยู่ในสายธารของชะตากรรมที่ตนเองไม่สามารถควบคุมได้ หรือว่าพวกเขาเป็นองค์ประพันธ์ที่มีความสามารถในการตระหนักและมีเจตนาพร้อมทั้งมีพลังในการควบคุมเปลี่ยนแปลงสภาพการณ์ที่วางกรอบจำกัดให้การกระทำของพวกเขาได้? ผลกระทบต่าง ๆ ที่เราต้องการจะอธิบายนั้นเป็นผลผลิตที่เกิดจากตัวแสดงที่เป็นผู้กระทำที่สามารถกำหนดทางเลือกโดยไม่มีข้อจำกัด หรือว่าผลกระทบเหล่านั้นมา

จากอิทธิพลของโครงสร้าง (หรือชุดของโครงสร้าง) ที่มีต่อผู้กระทำ [ไม่ว่าจะเป็นปัจเจกบุคคลหรือกลุ่ม] ที่ไม่สามารถควบคุมได้เลย?

เราสามารถตั้งคำถามเหล่านี้ได้กับทุก ๆ สถานการณ์ทางสังคม-การเมืองที่เราสนใจให้คำอธิบาย และแน่นอนว่าเราได้คำตอบที่แตกต่างกันไปตามลักษณะของบริบทของการกระทำแต่ละอย่างด้วยเช่นกัน อย่างไรก็ตาม คำตอบของเราที่มีต่อปัญหาเหล่านี้มีความสำคัญอย่างยิ่งแน่นอนว่า มีความแตกต่างกันในการอธิบายว่าความสำเร็จในการเลือกตั้งทั่วไปของพรรคไทยรักไทยเมื่อต้นปี 2544 เป็นผลมาจากบารมี บุคลิกภาพและความเป็นผู้นำของทักษิณ ชินวัตร [ดูประเด็นหนึ่งนี่คือการอธิบายที่ให้ความสำคัญกับผู้กระทำ] กับการอธิบายว่าไม่มีอะไรที่เกี่ยวข้องกับตัวทักษิณหรือแม้แต่พรรคไทยรักไทยแต่อย่างใด ทว่าเป็นผลมาจากอิทธิพลของสื่อที่มีอคติในการสร้างการรับรู้เกี่ยวกับความไร้น้ำยาและความไม่น่าเชื่อถือของพรรคประชาธิปัตย์ [ดูประเด็นหนึ่งนี่คือการอธิบายที่เน้นโครงสร้าง]

นักคิดหลัก ๆ หลายคนในประวัติศาสตร์ความคิดทางด้านสังคมวิทยาเชื่อว่าปัจเจกบุคคลและสังคมมีความเกี่ยวข้องกันอย่างแยกไม่ออก อันที่จริงความเชื่อเช่นนี้ถือได้ว่าเป็นพื้นฐานของความคิดทางด้านสังคมวิทยาที่เดียว อย่างไรก็ตาม นักคิดเหล่านี้ก็ได้นำเสนอความคิดที่แตกต่างกันในแง่ของการที่กระบวนการทางสังคมเปิดโอกาสให้มนุษย์มีระดับ/ขอบเขตของความเป็นอิสระและความคิดสร้างสรรค์มากน้อยแค่ไหน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีที่เป็นเรื่องของการเปลี่ยนแปลงสังคม คำกล่าวอันลือลั่นสนั่นโลกของคาร์ล มาร์กซ์ (Karl Marx) ที่ว่ามนุษย์สร้างประวัติศาสตร์ของตัวเองขึ้นมา แต่ก็ได้สร้างมันในสภาพการณ์ที่พวกเขากำหนดมันได้เอง สะท้อนให้เห็นมุมมองที่ผู้เขียนเชื่อว่านักทฤษฎีสังคมวิทยาส่วนใหญ่รับรู้ร่วมกัน อย่างไรก็ตาม ประเด็นสำคัญอยู่ที่ว่าเราจะตีความเรื่องนี้กันอย่างไร นี่คือนักคิดหลักที่ความคิดทางสังคมวิทยาส่วนใหญ่เข้าไปเกี่ยวข้อง

บทความชิ้นนี้มาจากส่วนหนึ่งของงานวิจัยของผู้เขียนเรื่อง Structure-Agency ซึ่งมีจุดประสงค์เพื่อสำรวจและศึกษาวิจัยแนวความคิดเรื่อง Structure-Agency ว่ามีความเป็นมาอย่างไร โดยผ่านแนวคิด/ทฤษฎีของนัก

คิดทางสังคมวิทยาสำนักต่าง ๆ โดยเป็นการนำเสนอสิ่งที่ได้จากการสังเคราะห์พัฒนาการของแนวคิด/ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับมโนทัศน์เรื่อง Structure-Agency โดยเน้นข้อถกเถียงเกี่ยวกับทวิลักษณ์นิยมในทางสังคมวิทยา ผ่านนักคิด/สำนักคิดต่าง ๆ รวมถึงความพยายามในการบูรณาการมโนทัศน์ทั้งสองเข้าด้วยกัน (agency-structure integration/micro-macro integration) เพื่อนำไปใช้ในการอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมในยุคปัจจุบัน โดยในบทความชิ้นนี้จะเป็นการนำเสนอเฉพาะแนวคิดของสำนักมาร์กซิสม์ (Marxism) ที่ให้ความสำคัญกับโครงสร้าง โดยเฉพาะนักคิดในสาย Structural Marxism อย่าง Louis Althusser กับนักคิดสำนักหลังโครงสร้างนิยม (Poststructuralism) อย่าง Michel Foucault ที่พยายามหาทางออกให้กับปัญหาทวิลักษณ์นิยม

Karl Marx และแนวคิดสำนัก Marxism มีแนวโน้มที่จะสนับสนุนทวิลักษณ์นิยมในลักษณะที่ให้ความสำคัญกับด้านใดด้านหนึ่งเพียงด้านเดียวคือให้ความสำคัญกับปริมณฑลที่เป็น macro ที่มีต่อการกำหนดรูปแบบของกิจกรรมทางสังคม โดยเน้นความสำคัญของโครงสร้างทางสังคมที่เป็นทวิลักษณ์ในการกำหนดรูปแบบของการกระทำกิจกรรมทางสังคม นักคิดสำนักมาร์กซิสต์ได้ชี้ให้เห็นข้อเท็จจริงว่า สภาวะการณ์ทางสังคมจากภายนอก (macro) มีอิทธิพลต่อรูปแบบของการกระทำทางสังคม (“agency” หรือ “โลกในระดับ micro”) ในระดับที่แตกต่างกันไป

นักทฤษฎีอีกสายความคิดหนึ่งได้ “ปฏิเสธ” ทวิลักษณ์นิยมด้วยการนำเสนอข้อถกเถียงที่น่าสนใจให้ยกเลิกวิธีคิดแบบแบ่งขั้วที่เคยใช้กันในทฤษฎีสังคม นักคิดที่โดดเด่นมากคนหนึ่งคือ Michel Foucault งานเขียนของ Foucault ส่วนใหญ่ถูกมองว่าเป็นการตอบโต้และถึงขั้นปฏิเสธแนวคิดมาร์กซิสม์ นอกจากนั้น Foucault ยังไม่เห็นด้วยกับบรรดาทฤษฎีที่มองสังคมว่ามีโครงสร้างอันเป็นเอกภาพโดยประชาชนมีบทบาทตามที่ได้ถูกกำหนดไว้แล้ว Foucault เป็นตัวอย่างของนักทฤษฎีแนว Poststructuralism ที่ให้ความสำคัญกับสังคมที่มีลักษณะเฉพาะท้องถิ่นและเป็นกลุ่มย่อย ๆ (localized and fragmented) นอกจากนั้น Foucault ยังถูกจัดให้เป็นนักคิดแนว Postmodernism ในแง่ที่ปฏิเสธทั้งทฤษฎีที่ให้ความสำคัญกับโครงสร้างและทฤษฎีที่เน้นการวิเคราะห์

“subject”¹ ที่เป็นปัจเจกบุคคล งานของ Foucault สะท้อนให้เห็นถึงความพยายามที่จะก้าวข้ามสิ่งที่เป็นข้อจำกัดของทวิลักษณ์นิยมอย่างเช่น micro-macro และ agency/action-structure โดยการหันมาวิเคราะห์ปฏิบัติการทางสังคมที่มีลักษณะเป็น middle-ground และชี้ให้เห็นว่ามันสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ของอำนาจได้อย่างไร

1. แนวคิดสายมาร์กซิสต์

บทความชิ้นนี้ต้องการนำเสนอแนวคิดต่าง ๆ ที่นำเสนอทฤษฎีสังคมโดยได้รับอิทธิพลจากทฤษฎีมาร์กซิสต์ (Marxism)² ซึ่งมีบทบาทในการเปิดประเด็นวิวาทะเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกบุคคล (individual) สังคม (society) และกิจกรรมทางสังคม (social activity) โดยเริ่มจากการสรุปความ

1. ดูการให้นิยามของมโนทัศน์ต่าง ๆ อย่างเช่น subject, subjective, subjectivism; individual, individualism; personality; self; agency และรายละเอียดเรื่องมโนทัศน์ปัจเจกภาพในสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา และการทบทวนมโนทัศน์เรื่องผู้กระทำ (agency) ได้ใน อภิญาญา [2546: 2-6, 21-36, 45-46, 100-111].

2. P. Wexler ได้แบ่งยุคสมัยของการพัฒนาทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองแนวมาร์กซิสต์ออกเป็น 4 ยุคใหญ่ ๆ คือ ยุคที่หนึ่ง-ยุคนี้ให้ความสนใจที่จะวิเคราะห์ลักษณะจิตสำนึกของชนชั้นกรรมชีพ และมีความเชื่อว่า ชนชั้นนี้เป็นกำลังหลักในการเปลี่ยนแปลงสังคม แต่ยังคงติดขัดอยู่ที่การมีจิตสำนึกที่ไม่แจ่มชัด; ยุคที่สอง-จากเหตุการณ์ในช่วงระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 ทำให้นักคิดจากสำนัก Frankfurt เริ่มมองเห็นว่า สังคมได้ก้าวเข้าสู่ยุคของการถูกบริหารแบบรวมอำนาจสมบูรณ์เบ็ดเสร็จ (total administration) กลายเป็นสังคมที่มีด้านเดียว (one-dimensional society) คือ ขาดพลังที่จะต่อต้านเปลี่ยนแปลงสังคม แม้แต่ในหมู่ชนชั้นกรรมชีพ ก็ถูกทำลายความปรารถนาที่จะเปลี่ยนแปลงสังคม; ยุคที่สาม-ในช่วงทศวรรษ 1960 ผลจากการเกิดขบวนการเคลื่อนไหวนักศึกษาทั่วโลก ทำให้เกิดกลุ่ม “ซ้ายใหม่” (New Left) ที่ต้องประยุกต์ใช้ทฤษฎีวิทยาศาสตร์ในการเปลี่ยนแปลงสังคมทวนนิยมอย่างถอนรากถอนโคน มิใช่ช่วงชิงแต่ความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ต้องคำนึงถึงเรื่องคุณภาพชีวิต จิตวิญญาณ และความหมายของชีวิตด้วย; ยุคที่สี่-มีกระแสการพัฒนาทฤษฎีมาร์กซิสต์ใน 2 กระแส โดยมีหลักการพื้นฐานที่แตกต่างกัน กลุ่มแรกมุ่งวิเคราะห์ “โครงสร้าง” (structure) [อันเป็นหลักการวิเคราะห์ที่เน้นหนักไปในทางทฤษฎี] อีกกระแสหนึ่งมุ่งวิเคราะห์ “มนุษย์ผู้กระทำการ” (agency) [อันเป็นการวิเคราะห์ที่เน้นหนักไปทางภาคปฏิบัติการ] กลุ่มที่มุ่งวิเคราะห์โครงสร้าง ได้แก่ Althusser ในฝรั่งเศสที่เรียกว่า สำนัก

คิดหลัก ๆ บางประการของ Karl Marx ซึ่งเป็นพื้นฐานสำหรับใช้ในการตีความความคิดของ Marx บทความในส่วนนี้ต้องการชี้ให้เห็นว่า ทั้ง ๆ ที่มีความแตกต่างอย่างเห็นได้ชัดระหว่างทฤษฎีของ Marx กับทฤษฎีของ Parsons แต่ขณะเดียวกันก็มีความเหมือนกันที่น่าสนใจบางอย่างในส่วนที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่าง macro-micro และ structure-agency (action) คำว่า “Structural Marxism” [มาร์กซิสต์ที่ให้ความสำคัญกับโครงสร้าง] สะท้อนให้เห็นลักษณะสำคัญคือ ประการแรก Structural Marxism มีความสัมพันธ์กับงานเขียนของ Marx และประการที่สอง Structural Marxism เป็นแนวคิดมาร์กซิสต์สายหนึ่งที่น่าเสนอความคิดที่ครอบคลุมกว้างขวางจนสามารถจัดกลุ่มให้อยู่ภายใต้ชื่อสากล “Marxism” ได้

คำว่า “structural” [เชิงโครงสร้าง/ให้ความสำคัญกับโครงสร้าง] ชี้ให้เห็นข้อเท็จจริงที่ว่าสำนักคิดที่ได้รับอิทธิพลจากทฤษฎีมาร์กซิสต์นี้ให้ความสำคัญกับองค์ประกอบของสังคมด้านโครงสร้าง (structure) หรือระดับ macro ที่อยู่คนละขั้วกับองค์ประกอบด้านการกระทำ/ผู้กระทำการ (action/agency) หรือระดับ micro [แม้ว่าจะมีแนวคิดอื่น ๆ ในสายมาร์กซิสต์ที่ให้ความสำคัญกับระดับ micro] Structural Marxism ได้รับความนิยมนอย่างมากในช่วงทศวรรษปี 1970s [และก็เสื่อมความนิยมอย่างรวดเร็วหลังจากนั้น] โดยเฉพาะงานเขียนของ Louis Althusser ซึ่งบทความชิ้นนี้จะนำมาพูดถึงในฐานะตัวแทนของสำนักคิด Structural Marxism

Structural Marxism และอีกกลุ่มหนึ่ง คือ กลุ่ม British Cultural Studies [มีศูนย์กลางใหญ่อยู่ที่มหาวิทยาลัย Birmingham] ที่หันมายึดเอา Antonio Gramsci เป็นจุดเริ่มต้น และได้ศึกษาวิจัยเรื่องของสื่อมวลชนและวัฒนธรรมของประชาชนคนธรรมดา

อันที่จริง Gramsci เป็นมาร์กซิสต์ที่ไม่ได้เข้าข้าง “มนุษย์ผู้กระทำการ” เพียงอย่างเดียวเท่านั้น ทว่าเขายังเป็นมาร์กซิสต์รุ่นแรกๆ ที่เริ่มขบคิดปัญหาความสัมพันธ์แบบวิภาษวิธีระหว่างโครงสร้างกับมนุษย์ผู้กระทำการ (Structure and Agency Dialectic) จุดเด่นประการหนึ่งของ Gramsci ก็คือ เขาสนใจพลังต่อต้านของประชาชน ซึ่งไม่จำเป็นต้องแสดงออกมาในแบบเดียวกับที่ทฤษฎีมาร์กซิสต์กำหนดเอาไว้ หากแต่เป็นหน่ออ่อนหรือวัยเยาว์ของความรู้สึกดต่อต้านที่แสดงออกในนิทานพื้นบ้าน ภาษิตคำคม และรูปแบบต่าง ๆ ของวัฒนธรรมประชาชนคนธรรมดา ดู Wexier 1991.

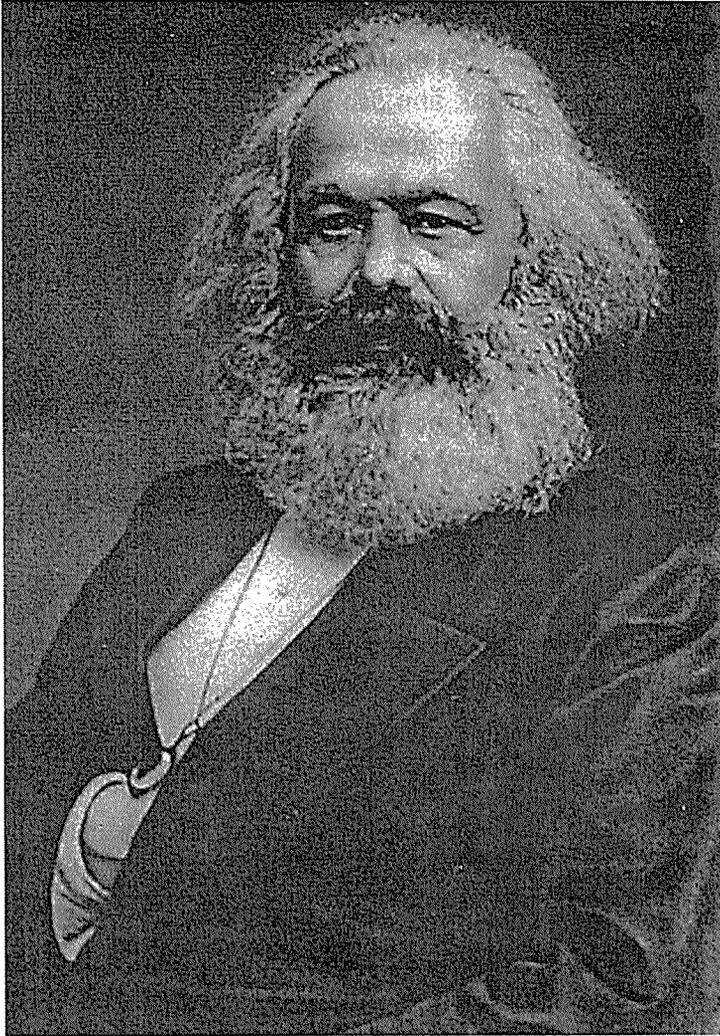
นอกจากนั้น ผู้เขียนจะกล่าวถึงโดยสรุปเกี่ยวกับแนวคิดอื่น ๆ ที่อยู่ในสายมาร์กซิสม์ที่มีลักษณะสุดขั้วน้อยกว่าและเปิดพื้นที่ให้กับบทบาทของการกระทำหรือกิจกรรมทางสังคม อีกทั้งยังให้ข้อพิจารณาเบื้องต้นเกี่ยวกับความคิดของแนว Poststructuralism และ Postmodernism ซึ่งทั้งสองแนวคิดนี้ปรากฏตัวขึ้นมาในฐานะเป็นปฏิกริยาต่อแนวคิด Structuralism และ Marxism การวิพากษ์วิจารณ์ส่วนใหญ่ของทั้งสองแนวคิดนี้พุ่งเป้าไปที่กระแสความรู้สึกละเลยที่มีต่อทฤษฎีมาร์กซิสม์ โดยเฉพาะความพยายามที่จะสร้างกรอบความคิดที่มีความเป็นสากลครอบคลุมมิติของประวัติศาสตร์และสังคม ในส่วนสุดท้ายของบทนี้ผู้เขียนจะประเมินค่าความคิดหลัก ๆ ของ Marx โดยพยายามจะชี้ให้เห็นว่า แม้ว่าแนวคิด Marxism จะมีจุดอ่อนหลายประการ แต่คุณูปการที่มีต่อการอธิบาย/วิเคราะห์ปรากฏการณ์สังคมก็คือการหยิบยกประเด็นบางประเด็นขึ้นมาพิจารณาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่าง structure-agency และ macro-micro

1.1 ความคิดพื้นฐานบางประการของ Marx

ในส่วนนี้ ผู้เขียนขอกล่าวถึงโดยสรุปเกี่ยวกับหลักการที่เป็นพื้นฐานความคิดของ Marx โดยที่หลักการเหล่านี้นอกจากจะเป็นพื้นฐานสำหรับการถกเถียงเกี่ยวกับแนวคิดของสำนัก Structural Marxism แล้ว ยังเป็นพื้นฐานสำหรับการถกเถียงเกี่ยวกับแนวคิดของทฤษฎีสังคมสมัยใหม่บางทฤษฎี ซึ่งถ้าไม่ได้นำเอาความคิดพื้นฐานในงานเขียนของ Marx มาใช้เพื่อสร้างทฤษฎีสังคมขึ้นมาใหม่ [อย่างเช่นทฤษฎีของ Habermas] ก็จะไม่เสนอแนวคิดที่ตรงกันข้ามกับความคิดพื้นฐานบางอย่างของแนวคิด Marxism [อย่างเช่นกรณีของ Michel Foucault]

(1) วัตถุนิยมประวัติศาสตร์ (Historical Materialism)

ฐานคติที่สำคัญที่สุดของหลักการอันนี้ก็คือ กิจกรรมทางสังคมได้รับอิทธิพลอย่างมากจากปัญหาทางด้านวัตถุที่เกี่ยวกับการผลิตอาหาร เครื่องนุ่งห่มที่อยู่อาศัย ซึ่งเป็นความจำเป็นพื้นฐานของการดำรงชีวิตของมนุษย์ นับตั้งแต่สังคมมนุษย์ยุคแรกเริ่ม (สังคมเผ่า) ปัญหาเหล่านี้ได้นำไปสู่การกระทำกิจกรรม

Karl Marx

ทางสังคม วิธีการในการแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับการผลิตทางวัตถุเหล่านี้แตกต่างกัน ออกไปจากยุคสมัยทางประวัติศาสตร์ยุคหนึ่ง [และรูปแบบของสังคมที่สอดคล้อง กัน] ไปสู่อีกยุคสมัยหนึ่ง ในสังคม(ทุนนิยม)สมัยใหม่ ปริมาณผลของการ ทำงานและการจัดระเบียบสังคมในรูปของการแบ่งงานกันทำสามารถตอบสนอง ความต้องการในการดำรงชีวิตของมนุษย์ ไม่เพียงแต่ความจำเป็นพื้นฐานอย่าง เช่นอาหาร เครื่องนุ่งห่ม และที่อยู่อาศัยเท่านั้น แต่สินค้าและบริการอื่น ๆ ที่มีความสลับซับซ้อนมากขึ้น ได้ถูกผลิตขึ้นมาในระบบเศรษฐกิจที่มีความ ก้าวหน้าด้านอุตสาหกรรมและเทคโนโลยี

ในการเน้นความสำคัญของปัญหาด้านวัตถุนีเองที่ Marx ได้กลับหัวกลับ ทางจุดเน้นในงานเขียนของนักเศรษฐศาสตร์และนักปรัชญาสังคมนิยมสมัยกับ เขา Marx เชื่อว่า นักทฤษฎีเหล่านี้ให้ความสำคัญมากเกินไปกับความคิดและ การเมือง รวมถึงจริยธรรมและทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ในขณะนั้นราวกับว่าสิ่ง ต่าง ๆ เหล่านี้มีลักษณะที่ "บริสุทธ์" และแยกออกมาต่างหากจากความจำเป็น ในการดำรงชีวิตทางวัตถุ ยิ่งกว่านั้น การให้ความสำคัญกับความคิดมากกว่า ปัจจัยทางด้านวัตถุทำให้นักทฤษฎีเหล่านั้นมองเห็นความอยุติธรรมและความ เหลื่อมล้ำทางสังคมที่เกิดจากการจัดระเบียบสังคมทุนนิยมว่าเป็นเรื่องถูกต้อง สมเหตุสมผล แน่หนอนว่าสิ่งที่ Marx ต้องการเห็นก็คือการถอนรากถอนโคน เส้นแบ่งทางความคิดที่ "จอมปลอม" ดังกล่าว โดย Marx เสนอว่าจริง ๆ แล้วความคิดเหล่านั้นมีพื้นฐานมาจากปัญหาพื้นฐานของการผลิตและการทำงาน ในสังคมทุนนิยม ถ้าหากเราต้องการทำความเข้าใจความคิดและรูปแบบของ ความคิดที่ดำรงอยู่ในแต่ละยุคสมัยทางประวัติศาสตร์ เราจะต้องทำความเข้าใจ การจัดระเบียบทางเศรษฐกิจที่เป็นพื้นฐานของความสัมพันธ์ทางสังคมก่อน ใน แ่งนี้เองที่ทำให้พื้นฐานทางด้านเศรษฐกิจของสังคมกลายเป็นปัจจัยสำคัญในการ ทำความเข้าใจการทำหน้าที่ทั้งหมดและโดยเฉพาะการวิเคราะห์สังคม

(2) พัฒนาการของสังคม

มุมมองอีกอันหนึ่งของวัตถุนิยมประวัติศาสตร์ก็คือ ความคิดที่ว่าสังคม สมัยใหม่ปรากฏตัวขึ้นมาจากรูปแบบของสังคมก่อนหน้านั้น Marx มองเห็น

ขบวนการที่กำหนดหน้าจากสังคมเผ่าในยุคสมัยแรก ๆ ผ่านสังคมโบราณอย่างเช่นกรีกและโรมัน ไปสู่สังคมพิวตัลในยุคกลาง จนมาถึงรูปแบบของสังคมทุนนิยมสมัยใหม่ในที่สุด [Marx เรียกสังคมรูปแบบนี้ว่าสังคม “กระฎุมพี” (“bourgeois” society) เนื่องจากบทบาทที่ครอบงำของชนชั้นกระฎุมพีหรือชนชั้นกลางที่เป็นเจ้าของโรงงานอุตสาหกรรม] สำหรับ Marx ขั้นตอนสุดท้ายของพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของสังคมมนุษย์ก็คือการโค่นล้มระบบทุนนิยม [ด้วยการลุกฮือขึ้นมาปฏิวัติของชนชั้นผู้ใช้แรงงาน] และการสถาปนาสังคมคอมมิวนิสต์ (communist society) ขึ้นมาแทนที่ ปัญหาเรื่องความถูกต้องและความเป็นไปได้ของความคิดของ Marx เกี่ยวกับพัฒนาการของสังคมนำไปสู่การตั้งประเด็นที่มีความซับซ้อนซึ่งได้กลายเป็นหัวข้อวิวาทะของทฤษฎีสังคม [Hindess and Hirst 1975; Giddens 1981] ประเด็นที่ต้องการชี้ให้เห็นก็คือ Marx เป็นผู้เสนอความคิดเรื่องความก้าวหน้าทางประวัติศาสตร์และชี้ให้เห็นว่าสังคมต้องพัฒนาการตามกระบวนการดังกล่าวไว้อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

(3) สังคมในฐานะเป็นผลผลิตทางประวัติศาสตร์ (societies as Historical Products)

ทั้งสองประเด็นที่กล่าวถึงข้างต้นสะท้อนให้เห็นความสำคัญของมิติด้านประวัติศาสตร์ที่มีต่อการวิเคราะห์สังคม Marx เชื่อว่าเท่าที่ผ่านมามีทฤษฎีไม่ว่ารูปแบบของสังคม [ความสัมพันธ์ทางสังคมที่ครอบงำ] เป็นผลผลิตของกระบวนการทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมของมนุษย์โดยเฉพาะในบริบททางเศรษฐกิจ ในแง่นี้ เราจำเป็นต้องทำความเข้าใจสังคมทุนนิยมในบริบทของสังคม [และความสัมพันธ์ทางสังคม] ที่เกิดขึ้นก่อนหน้า รูปแบบต่างๆ ของความไม่เท่าเทียมกันทางชนชั้นและความสัมพันธ์ทางอำนาจจะต้องถูกมองว่าเป็นผลผลิตที่มีลักษณะเฉพาะทางประวัติศาสตร์ [และสามารถเปลี่ยนแปลงได้] โดยมีได้เป็นสภาวะการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและเปลี่ยนแปลงไม่ได้ Marx เน้นว่า การจัดระเบียบทางสังคมก็เป็นผลผลิตของมนุษย์ด้วยเช่นกัน ประวัติศาสตร์ไม่ได้เป็นกระบวนการที่ไม่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ซึ่งถูกขับเคลื่อนด้วยความคิดหรือเป้าหมายทางการเมืองที่อยู่นอกเหนือการควบคุมของมนุษย์

อย่างไรก็ตาม Marx ก็ยังเน้นอีกด้วยว่า เราจะต้องตระหนักอยู่เสมอว่า ประวัติศาสตร์ในที่นี้ก็คือประวัติศาสตร์ของการต่อสู้ระหว่างกลุ่มต่าง ๆ [โดยเฉพาะชนชั้นทางสังคม] เพื่อสถาปนาการครอบงำในปริมาณของการผลิต (เศรษฐกิจ) และการเมือง

(4) ความสำคัญของพื้นฐานทางเศรษฐกิจ (Economic Base)

กรอบความคิดของ Marx ส่วนใหญ่วางอยู่บนพื้นฐานความคิดที่ว่า สถาบันทางเศรษฐกิจมีความสำคัญเป็นอันดับแรกในสังคม คนที่เป็นเจ้าของโรงงานอุตสาหกรรมที่ผลิตสินค้าและบริการ [ชนชั้นกลาง] เป็นผู้มีอำนาจ พวกเขาได้รับผลประโยชน์จากการขูดรีดชนชั้นกรรมากรที่ทำงานอยู่ในสถานประกอบการของพวกเขา ตามความคิดของ Marx ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจที่อยู่ในลักษณะของการขูดรีดนี้เป็นรากฐานของสังคมทุนนิยม สถาบันทางการเมือง กฎหมายและศาสนาล้วนก่อตัวขึ้นมาจากพื้นฐานนี้ และทำหน้าที่รองรับความถูกต้องชอบธรรมและบีบบังคับความสัมพันธ์ทางอำนาจที่ฝังรากลึกอยู่ในระบบเศรษฐกิจ Marx ต้องการชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างพื้นฐานทางเศรษฐกิจ ["โครงสร้างส่วนล่าง" (infrastructure)] และสถาบันต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากพื้นฐานทางเศรษฐกิจ ["โครงสร้างส่วนบน" (superstructure)]

เราคงต้องย้อนกลับไปดูความแตกต่างในประเด็นดังกล่าวนี้ในความคิดของ Parsons ตามที่ Lockwood [1956] ได้วิพากษ์วิจารณ์ Parsons ว่าให้ความสำคัญมากเกินไปกับวิถีทางที่พฤติกรรมได้รับอิทธิพลจากค่านิยมและปทัสถานหลักของสังคม Lockwood ชี้ให้เห็นว่าในแง่นี้ Parsons ละเลยที่จะพูดถึงอิทธิพลของปัจจัยและผลประโยชน์ทางวัตถุซึ่งก็คือสิ่งเดียวกันกับข้อสังเกตของ Marx ในเรื่องโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจ (economic infrastructure) Marx แตกต่างจาก Parsons ตรงที่ Marx ให้ความสำคัญอย่างมากกับอิทธิพลของพื้นฐานทางเศรษฐกิจ ขณะที่ Parsons ให้ความสำคัญกับความชอบธรรมของปทัสถานและค่านิยม [Gouldner 1971]

(5) การแบ่งแยกทางชนชั้น (Class Divisions)

นอกจาก Marx ได้ชี้ให้เห็นความแตกต่างระหว่างโครงสร้างส่วนล่างและโครงสร้างส่วนบนแล้ว Marx ยังได้ชี้ให้เห็นถึงการแบ่งแยกชนชั้นที่เกิดขึ้นภายในสังคมด้วย ตัวแบบพื้นฐานเรื่องชนชั้นของ Marx ในสังคมสมัยใหม่ทั้งหลายประกอบด้วยสองชนชั้น โดยชนชั้นที่เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต [ชนชั้นกระฎุมพี] จะส่งแรงอำนาจเหนือชนชั้นกรรมกรไร้สมบัติ ส่วนบรรดากลุ่มที่อยู่คั่นกลาง (intermediate groups) จะถูกดึงเข้ามาอยู่กับชนชั้นใดชนชั้นหนึ่งในชนชั้นหลักทั้งสองชนชั้น การแบ่งแยกชนชั้นวางพื้นฐานอยู่บนความสัมพันธ์ที่มีลักษณะขูดรีดโดยที่ชนชั้นที่เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตจะดูดซับเอามูลค่าที่ชนชั้นกรรมกรผลิตได้ในรูปของผลกำไรมากกว่าที่จะตอบแทนในรูปของค่าจ้างที่เป็นธรรมชาติ ความสัมพันธ์ของการครองอำนาจนี้สามารถดำรงอยู่ได้เนื่องจากความไม่เท่าเทียมกันในเรื่องของทรัพยากรอำนาจ ชนชั้นที่เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตมีเงิน(ทุน)ทรัพย์สินและกฎหมายที่ถือทางฝ่ายตนอยู่ในมือ ขณะที่บรรดากกรรมกรมีแค่เพียงพลังแรงงาน (labour force) ติดตัวเท่านั้น ความสัมพันธ์ดังกล่าวนี้จึงวางพื้นฐานอยู่บนความขัดแย้งด้านผลประโยชน์และพร้อมที่จะปะทุเป็นความขัดแย้งที่เป็นปฏิปักษ์กัน ภายใต้เงื่อนไขดังกล่าวนี้ Marx คาดการณ์ว่าในที่สุดชนชั้นกรรมกรจะตระหนักถึงลักษณะที่แท้จริงของสถานะที่ถูกขูดรีดของพวกตนและลุกฮือขึ้นมาโค่นล้มระบอบที่กดขี่และกักขังพวกตนเอาไว้ ในการลุกฮือขึ้นมาปฏิวัตินี้ ชนชั้นกรรมกรจะสถาปนาสังคม “คอมมิวนิสต์” (communist society) ที่คนในสังคมมีความเท่าเทียมกันขึ้นมาแทนที่สังคมกระฎุมพี

นี่เป็นแค่เพียงทฤษฎีเท่านั้น สิ่งที่ Marx คาดการณ์ยังไม่เกิดขึ้น ทว่าสิ่งที่เกิดขึ้นกลับเป็นสิ่งที่ Marx ไม่ได้คาดการณ์เอาไว้ [อย่างเช่น การเติบโตของ “กลุ่มที่อยู่ตรงกลาง” (intermediate groups) ได้แก่ ชนชั้นกลางใหม่ (new middle classes)] [Dahrendorf 1959 ; Goldthrope et al. 1968; Giddens 1973]

สิ่งที่ควรนำมาพิจารณาในที่นี้ก็คือ Marx ทำให้เราหันมาให้ความสนใจประเด็นสำคัญ ๆ หลายประเด็นซึ่งขาดหายไปในงานเขียนของ Parsons ประเด็นแรก คือ การให้ความสำคัญกับเรื่องของผลประโยชน์ของกลุ่ม [ในกรณีนี้

หมายถึงชนชั้น] ซึ่งทำให้มองเห็นความเป็นไปได้ที่จะเกิดความขัดแย้งทางสังคม อันเป็นลักษณะที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันของสังคมสมัยใหม่ ประเด็นที่สอง ก็คือ Marx ทำให้เราหันมาให้ความสนใจกับการวิเคราะห์เรื่องของอำนาจและการครอบงำในฐานะเป็นเครื่องมือในการสร้างหลักประกันให้กับบูรณาการทางสังคมโดยรวม และการยอมรับของชนชั้นที่อยู่ใต้อำนาจโดยเฉพาะ ประเด็นเหล่านี้ยังคงมีบทบาทสำคัญต่อการตีความที่หลากหลายและต่อสำนักคิดต่าง ๆ ที่วางพื้นฐานอยู่บนแนวคิด Marxism โดยเฉพาะสำนัก Structural Marxism ของ Althusser

(6) ความแปลกแยก (Alienation) ภายใต้ระบบทุนนิยม

Marx ได้ชี้ให้เห็นถึงผลกระทบทางด้านจิตวิทยาที่เกิดขึ้นจากการมีชีวิตอยู่ในโลกที่มีความขัดแย้งด้านผลประโยชน์และอำนาจอย่างรุนแรง โดยเฉพาะสำหรับกลุ่มคนที่ตกเป็นเบี้ยล่างนั้น ปัญหาที่เกิดจากการถูกทำให้ไร้อำนาจเป็นเรื่องที่มีความสำคัญมาก “ความแปลกแยก” (alienation) เป็นคำที่ Marx ใช้เพื่ออธิบายให้เห็นถึงสภาวะทางด้านจิตวิทยาที่เกิดขึ้นกับปัจเจกบุคคลและกลุ่มทั้งหลายที่ไม่สามารถควบคุมเงื่อนไขในการดำรงชีวิต สภาพการทำงานและอนาคตของพวกเขาได้ อย่างไรก็ตาม สำหรับ Marx แล้ว ภายใต้ระบบทุนนิยมนี้ ความแปลกแยกสามารถยกระดับไปสู่พลังในการโค่นล้มได้ และนี่คือสิ่งที่ต้องเกิดขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ในประวัติศาสตร์

สภาพการทำงานที่ผู้ใช้แรงงานถูกทำให้ไร้ความเป็นมนุษย์และสภาพการดำรงชีวิตที่เสื่อมทรุดเกิดขึ้นภายใต้ระบบตลาดเสรีที่มุ่งผลกำไรของทุนนิยม ในระบบเช่นนี้ มนุษย์ถูกตีราคาจากมูลค่าแรงงานที่พวกเขาสร้าง กล่าวคือ พวกเขาสามารถสร้างผลกำไรให้กับนายจ้างด้วยพลังแรงงาน(ทั้งแรงงานกายและแรงงานสมอง)อันเป็นสมบัติเพียงอย่างเดียวที่พวกเขามีติดตัว การสูญเสียความเป็นมนุษย์เกิดขึ้นด้วยเหตุนี้ และมนุษย์เกิดความรู้สึกว่าเขาถูกทำให้ตัดขาดจากตัวตนที่แท้จริงของพวกเขาหรือจากคนอื่น ๆ

(7) การวิเคราะห์อุดมการณ์

ประเด็นสุดท้ายของกรอบความคิดของ Marx ที่จะนำมาพิจารณากันก็คือ การวิเคราะห์บทบาทและการทำหน้าที่ของอุดมการณ์ในสังคมสมัยใหม่จริง ๆ แล้ว อุดมการณ์เป็นอีกด้านหนึ่งของเหรียญตามความคิดของ Parsons เกี่ยวกับเรื่องความเห็นพ้องในเรื่องของค่านิยมและปทัสถาน มุมมองของ Marx ก็คือ ค่านิยมและปทัสถานไม่ได้เป็นการแสดงออกซึ่งเจตจำนงของเสียงข้างมากที่มีลักษณะเป็นกลางและ “บริสุทธ์” แต่ค่านิยมและปทัสถานมีลักษณะเป็นอุดมการณ์ในแง่ที่สะท้อนให้เห็นถึงผลประโยชน์และค่านิยมของชนชั้นกระฎุมพีที่ปกครอง อย่างไรก็ตาม องค์ประกอบของอุดมการณ์อย่างเช่นศาสนา การเมือง และศีลธรรม ก็มีหน้าที่ทำให้กลุ่มที่ตกเป็นเบี้ยล่างให้การยอมรับด้วยการปิดบังว่าองค์ประกอบของอุดมการณ์เหล่านี้เป็นเรื่องของค่านิยมและผลประโยชน์ที่เป็นสากลหรือเป็นของทั้งสังคม ดังนั้น สำหรับ Marx แล้ว ค่านิยมและปทัสถานที่ครอบงำเป็นอุดมการณ์ในแง่ที่ว่ามันทำหน้าที่รองรับความถูกต้องให้กับอำนาจของชนชั้นปกครอง

อุดมการณ์ทำหน้าที่ดังกล่าวได้ด้วยการชี้ให้เห็นว่าความไม่เท่าเทียมกันในสังคมเป็นเรื่องธรรมชาติ เปลี่ยนแปลงไม่ได้ และเป็นสากล ดังนั้น การจัดระเบียบอำนาจที่เป็นอยู่ขณะนั้นจึงไม่ได้ถูกมองว่าเป็นผลผลิตทางประวัติศาสตร์ที่เกิดจากการต่อสู้เพื่ออำนาจระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ในสังคม และไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ด้วยการต่อสู้ อุดมการณ์จึงทำหน้าที่ปิดบังความสัมพันธ์ทางอำนาจและทำให้กลุ่มที่ตกเป็นเบี้ยล่างไม่สามารถตระหนักถึงผลประโยชน์ที่แท้จริงของตนได้ ข้อสังเกตเรื่องอุดมการณ์ของ Marx ได้ทำให้เรามองเห็นความแตกต่างระหว่าง “สิ่งที่เป็นจริง” และ “สิ่งที่จอมปลอม” ในปริมณฑลของความคิด

จากมุมมองนี้ สิ่งที่เป็นจริงจะสามารถเข้าถึงได้ด้วยการมองให้ทะลุโฉมหน้าของอุดมการณ์ที่ซ่อนพรางปิดบังความเป็นจริงเอาไว้ข้างหลัง ประเด็นที่เราจะต้องนำมาถกเถียงกันต่อไปก็คือ Althusser ได้พัฒนาและขยายต่อความคิดของ Marx เกี่ยวกับเรื่องอุดมการณ์เพื่ออธิบายความเชื่อมโยงระหว่างปัจเจกบุคคลและโครงสร้างแต่ด้วยวิธีการที่แตกต่างกันออกไป Althusser นำเอาข้อ

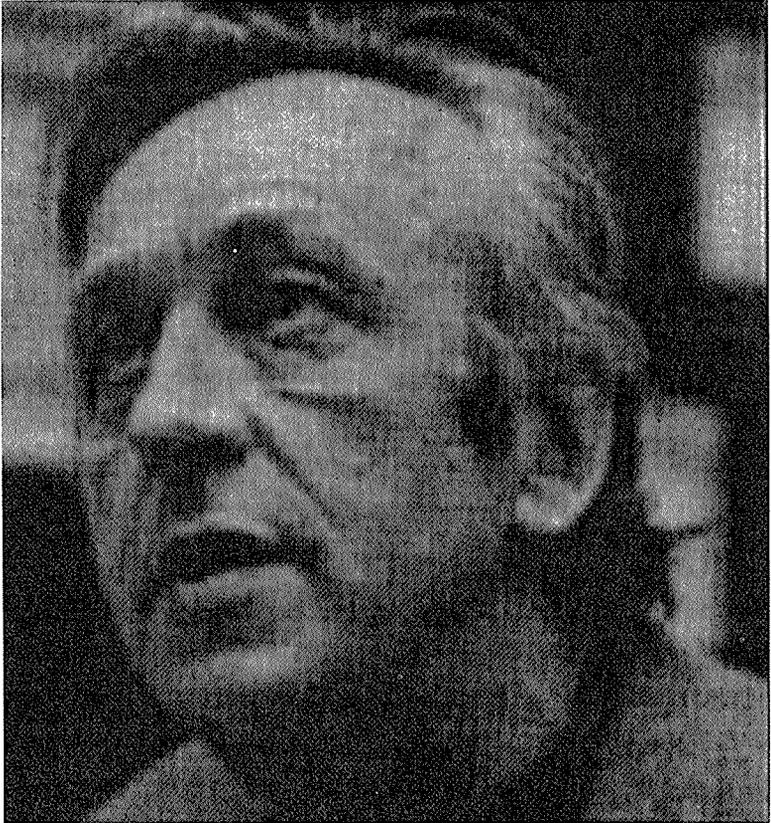
สังเกตเรื่องอุดมการณ์มาใช้ในการชี้ให้เห็นถึงความถูกต้องของทฤษฎีบางทฤษฎี และเราจะเห็นกันต่อไปว่า Foucault มองอุดมการณ์ในฐานะเป็นจุดอ่อนสำคัญอันหนึ่งของแนวคิดมาร์กซิสต์ที่เน้นโครงสร้าง หรือ Structural Marxism

1.2 แนวคิดมาร์กซิสต์ที่เน้นโครงสร้าง (Structural Marxism)

(1) มนุษย์ในฐานะผู้สนับสนุนหรือผู้แบกรับระบบทุนนิยม

ผู้เขียนคงจะไม่ลงไปในรายละเอียดของสำนักคิดที่ได้รับอิทธิพลจากความคิดของ Marx สำนักนี้ แต่จะพุ่งประเด็นไปที่การพิจารณาปัญหาความสัมพันธ์ระหว่าง agency/action (ผู้กระทำ/การกระทำ) และ structure (โครงสร้าง) ในแนวคิด Marxism นั้น ให้ความสนใจน้อยมากกับกิจกรรมของปัจเจกบุคคล แต่กลับให้ความสนใจมากกว่ากับเรื่องความเป็นไปได้ของการกระทำร่วม (collective action) ดังนั้น สิ่งที่ Marx ให้ความสำคัญก็คือ ชนชั้นกรรมกร (proletariat) ในฐานะเป็นพลังร่วมที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและการปฏิวัติสังคมในที่สุด การระบุให้เห็นชัดถึงสถานการณ์ที่การกระทำร่วมดังกล่าวสามารถเกิดขึ้นเร็วขึ้นจึงกลายเป็นลักษณะเด่นสำคัญประการหนึ่งของทุก ๆ แนวคิดที่ได้รับอิทธิพลทางความคิดของ Marx อย่างไรก็ตาม ก็มีแนวคิดบางแนวคิดที่พูดถึงบทบาทของ “ปัจเจกบุคคล” เพื่อให้การอธิบายในภาพรวมทั้งหมดสมบูรณ์

ในเมื่อไม่ใช่ทุก ๆ ขั้นตอนของประวัติศาสตร์ของสังคมที่จะต้องมีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมหรือมีศักยภาพของการปฏิบัติ ดังนั้นแนวคิดมาร์กซิสต์จึงจำเป็นต้องให้ความสนใจกับด้านที่เป็นเรื่องของชีวิตประจำวันและความแน่นอนมั่นคงของระบบทุนนิยม งานเขียนของ Louis Althusser [1969; Althusser and Balibar 1970] ให้ความสำคัญกับแง่มุมดังกล่าวนี้โดยเฉพาะ ปัญหาสำหรับ Althusser ก็คือ ระบบสังคมของทุนนิยมผลิตซ้ำตัวมันเอง (reproduce) ได้อย่างไร? กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ กลไกอะไรที่สร้างหลักประกันให้กับการดำรงอยู่อย่างต่อเนื่องของสังคมและทำให้มองเห็นว่าสังคมนั้นไม่มีการเปลี่ยนแปลง? ประเด็นนี้ถือได้ว่าเป็นทั้งจุดแข็งและจุดอ่อนของกรอบความคิดของ Althusser ขณะที่ปัญหาเรื่องการผลิตซ้ำเป็นแง่มุมสำคัญอันหนึ่งของการวิเคราะห์สังคม

Louis Althusser

Althusser กลับถือว่าประเด็นนี้มีความสำคัญมากที่สุดจนทำให้ตัวเขาเองมีแนวโน้มที่จะมองข้ามประเด็นเรื่องการเปลี่ยนแปลงไป

ในการจัดการกับปัญหาเรื่องการผลิตซ้ำทางสังคม Althusser จำเป็นต้องให้ความสำคัญกับบริบทของการมองลักษณะทั่วไปของสังคม เช่นเดียวกับ Parsons Althusser ได้ใช้ตัวแบบที่แสดงลำดับชั้นของระบบ (layered model) แต่ลำดับชั้นที่ทั้งสองคนพูดถึงมีความแตกต่างกันอย่างมากทีเดียว โดยเฉพาะอย่างยิ่งลำดับชั้นล่างสุดเป็นเรื่องของการจัดระบบการผลิตทางด้านเศรษฐกิจ ในส่วนที่ Althusser ไม่ได้แตกต่างไปจากทฤษฎีมาร์กซิสต์ก็คือลำดับชั้นล่างสุดอันเป็นเรื่องของเศรษฐกิจนี้เป็นตัวกำหนดในขั้นสุดท้าย (in the final instance) ให้กับลักษณะทั่วไปของลำดับชั้นที่อยู่เหนือขึ้นไป รวมถึงเรื่องของการรับรู้และความคิด [สำนึก (consciousness)] ของผู้คนทั่วไป อย่างไรก็ตาม ลำดับชั้นที่อยู่เหนือขึ้นมา [การเมืองและอุดมการณ์] ก็มีได้เป็นผลมาจากพื้นฐานทางเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว เนื่องจากมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันอย่างแข็งแกร่งและซับซ้อนระหว่างการจัดระบบด้านเศรษฐกิจ การเมืองและอุดมการณ์ ดังนั้น Althusser จึงเชื่อว่า สังคมเป็นโครงสร้างที่ค่อนข้างมีความต่อเนื่องมั่นคงซึ่งมีความสามารถในการต้านทานการเปลี่ยนแปลง แม้ว่า Althusser จะเชื่อในความคิดเรื่องการเปลี่ยนแปลงแบบปฏิวัติ ทว่าก็เป็นเรื่องยากที่จะมองเห็นว่าการปฏิวัติจะเกิดขึ้นได้อย่างไรภายใต้กรอบความคิดที่เน้นความเข้มแข็งของระบบสังคมและโครงสร้างอำนาจอันเป็นแก่นแกนของสังคม

การให้ความสำคัญกับการผลิตซ้ำทางสังคม (social reproduction) สอดคล้องกับงานเขียนของ Parsons ทั้ง ๆ ที่มีความแตกต่างกันอย่างมาก Althusser ก็เช่นเดียวกับ Parsons ที่เน้นลักษณะที่ผูกมัดของสังคมและสถาบันที่ครอบงำอันมีผลต่อกิจกรรมของปัจเจกบุคคล อย่างไรก็ตาม ในกรอบความคิดของ Althusser นั้น พื้นที่ของเสรีภาพและความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ของปัจเจกบุคคลได้ถูกทำให้หายไป ในแง่นี้ทฤษฎีของ Althusser จึงมีลักษณะที่สโตโต้มากกว่าของ Parsons อย่างไรก็ตาม แทนที่จะพูดถึง "บทบาท" Althusser กลับเสนอความคิดว่ามนุษย์มี "ตำแหน่งแห่งที่" ของตนเองอยู่ในสังคม สำหรับ Althusser และ Balibar [1970] แล้ว มนุษย์ที่ "แท้จริง"

มีความสำคัญรองลงมาจากหน้าที่ที่พวกเขาต้องทำในสังคม หน้าที่เหล่านี้ถูกกำหนดขึ้นมาจากตำแหน่งแห่งที่ของพวกเขาในสังคม

ในแง่ที่สถาบันทางเศรษฐกิจ [การทำงานและความสัมพันธ์ตามลำดับชั้นของอำนาจ] จึงเป็นลักษณะที่ครอบงำ บังคับบุคคลทั้งหลายถูกกำหนดให้มีความจำเป็นเฉพาะ [การทำงานและอาชีพ] ภายในกระบวนการผลิตของเศรษฐกิจ ตำแหน่งแห่งที่อื่น ๆ มีศูนย์กลางอยู่ที่รัฐ [รัฐบาล, ฝ่ายบริหาร, กองทัพและตำรวจ] ในกรอบความคิดของ Althusser [Poulantzas 1975, 1976] สถาบันเหล่านี้มีบทบาทในการทำให้ประชาชนโดยทั่วไปและกรรมกรโดยเฉพาะต้องอยู่ในโอวาทและยอมจำนนต่อระบบ สถาบันอื่น ๆ ที่มีลักษณะกระจายตัวมากกว่าอย่างเช่นครอบครัว องค์กรทางศาสนาและการศึกษาก็มีบทบาทโดยตรงเช่นกันในการแพร่ขยายอุดมการณ์

(2) บทบาทของอุดมการณ์

เพื่อให้เกิดความมั่นใจในการมีแรงงานที่มีฝีมือและมีความเต็มใจที่จะทำงาน กรรมกรทั้งหลายจำเป็นต้องถูกฝึกฝนให้มีทักษะความสามารถเฉพาะ นอกจากนั้นพวกเขายังจำเป็นต้องมีเจตจำนงที่จะยอมรับตำแหน่งแห่งที่ที่เป็นรองในสังคม พวกเขาจะต้องรับรู้ถึง “ตัวแบบ” ของพฤติกรรมที่เหมาะสมซึ่งเน้นลักษณะอันเป็นธรรมชาติและหลีกเลี่ยงไม่ได้ของระบบอำนาจที่พันนาการพวกเขาเอาไว้ มิฉะนั้นพวกเขาจะเริ่มตระหนักถึงธรรมชาติที่แท้จริงของระบบและเริ่มตั้งคำถามกับมันจนในที่สุดก็จะลุกฮือขึ้นมาต่อต้าน อุดมการณ์จะทำหน้าที่ของมันผ่านทางสถาบันครอบครัว การศึกษา รัฐ เป็นต้น ซึ่งสถาบันเหล่านี้สนองตอบความต้องการและสร้างความมั่นใจว่าระบบทุนนิยมจะดำเนินต่อไปโดยไม่ถูกรบกวน อุดมการณ์ทำให้ประชาชนเกิด “สามัญสำนึก” ในเรื่องชุดความเชื่อและวิถีทางในการมองโลกและตำแหน่งแห่งที่ของตนว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้องชอบธรรมในการตกเป็นรอง อีกทั้งเป็นเรื่องธรรมชาติอันหลีกเลี่ยงไม่ได้ [Althusser 1971]

ด้วยเหตุนี้ อุดมการณ์จึงผูกมัดมนุษย์เอาไว้กับโครงสร้างสังคมในลักษณะเดียวกันกับค่านิยมหลักในทฤษฎีของ Parsons ความแตกต่างที่สำคัญ

ก็คือ สำหรับ Parsons นั้น มนุษย์ไม่ได้ “ถูกหลอกหลอนให้เชื่อ” ในธรรมชาติของสังคมและโครงสร้างอำนาจ มนุษย์ส่วนใหญ่ยอมรับสังคมในฐานะที่เป็นระบบอันชอบธรรมที่ให้แรงจูงใจและรางวัลสำหรับการทำงาน/การทำหน้าที่ ดังนั้น ความผูกพันที่มีต่อค่านิยมและปทัสถานจึงไม่ได้มีลักษณะของการ “ถูกบังคับ” หรือถูกบีบด้วยการบิดเบือนของอุดมการณ์ ทั้งนี้ น่าจะเป็นผลของการยินยอมกระทำตามระบบอย่างเต็มใจด้วยเชื่อในความเที่ยงธรรมและความชอบธรรมของระบบ อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาในแง่ของความเป็นปัจเจกบุคคล มนุษย์ต้องยอมรับชะตากรรมแบบเดียวกันอันเกิดจากการทำหน้าที่ของระบบดังนั้น ขณะที่ Althusser เน้นเรื่องลักษณะที่บังคับและชี้แนะของอุดมการณ์ที่มีต่อพฤติกรรมของสังคม Parsons ก็มองค่านิยมหลักว่ามีผลกระทบ “แบบกลไก” ต่อพฤติกรรมไม่ต่างกัน กล่าวโดยสรุป กิจกรรมทางสังคมเป็นภาพสะท้อนที่มีลักษณะเกือบจะเป็น “อัตโนมัตินี้” ของผลกระทบที่ถูกกำหนดจากโครงสร้างสังคม

(3) การหายไปของมนุษย์ในฐานะ subject

การให้ความสำคัญอย่างมากกับอุดมการณ์ของ Althusser ทำให้มนุษย์ในฐานะเป็นบุคคลที่มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์แทบจะขาดหายไปจากทฤษฎีแบบนี้ ปัจเจกบุคคลถูกมองว่าเป็นแค่เพียง “ผู้สนับสนุน” ของระบบเศรษฐกิจและการเมืองที่เขาและหล่อนถูกดึงให้เข้ามาร่วมโดยผ่านการสร้างภาพหลอนของอุดมการณ์ การทำให้ปัจเจกบุคคลหายไปจากแกนกลางของการวิเคราะห์เป็นสาระสำคัญร่วมกันของแนวคิดมาร์กซิสต์ที่เน้นโครงสร้าง (Structural Marxism) และแนวคิดโครงสร้างนิยม (Structuralism)

แนวคิดโครงสร้างนิยมเป็นสำนักคิดที่มีขอบเขตครอบคลุมมากกว่าที่ปรากฏในงานเขียนของ Althusser และแนวคิดมาร์กซิสต์สายอื่น ๆ อันที่จริงความคิดของแนวโครงสร้างนิยมส่วนใหญ่ได้รับอิทธิพลจากงานเขียนของนักมานุษยวิทยาชื่อ Claude Lévi-Strauss [1963] ซึ่งให้ความสำคัญกับโครงสร้างจิตของมนุษย์ (the structure of the human mind) และวิธีการจัดประเภทสรรพสิ่งในโลกสังคม

ส่วนงานเขียนอื่น ๆ ที่ใช้แนวโครงสร้างนิยม อย่างเช่นงานเขียนของ

Roland Barthes [ไชยรัตน์ 2545] ให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์รูปแบบต่าง ๆ ด้านวัฒนธรรม เช่น ภาพยนตร์ หนังสือ หนังสือพิมพ์ แฟชั่น เป็นต้น และเน้นเรื่องของวิธีการที่รูปแบบเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงแบบแผนด้านตรรกะที่อยู่เบื้องหลัง แม้ว่าแนวคิดนี้นำเสนอแนวการวิเคราะห์ที่น่าสนใจ แต่ก็อยู่นอกเหนือขอบเขตของบทความนี้ซึ่งต้องการศึกษาว่าการจัดระเบียบทางสังคม (โครงสร้างสังคม) มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมของมนุษย์หรือกิจกรรมทางสังคมอย่างไร เราสามารถเห็นได้ว่า งานเขียนของ Althusser ซึ่งให้ความสำคัญอย่างมากกับลักษณะของระบบสังคมแบบทุนนิยมนั้นมีส่วนที่เกี่ยวข้องกับบทความนี้มากกว่าแนวคิดอื่น ๆ ในสายโครงสร้างนิยม ในแง่หนึ่งนั้น Althusser แยกตัวเองออกมาจากแนวคิดอื่น ๆ ในสายโครงสร้างนิยม อย่างไรก็ตาม ก็เห็นได้ชัดเช่นกันว่า มีความคาบเกี่ยวกันในแง่ของการไม่ให้ความสำคัญกับ “ปัจเจกบุคคลนิยม” (individualism) หรือความคิดที่ว่ามนุษย์ [บางครั้งเรียกว่า “มนุษย์ในฐานะเป็น subject”] ควรจะต้องเป็นจุดเริ่มต้นของการวิเคราะห์สังคม

ในทรรศนะของ Althusser ความผิดพลาดพื้นฐานในสิ่งที่เขาเรียกว่าการวิเคราะห์สังคมแนว “กระฎุมพี” [“bourgeois” social analysis] อยู่ที่ฐานคติเรื่องการกระทำและสำนึกของปัจเจกบุคคล (individual action and consciousness) นักคิดแนว Existentialism อย่างเช่น Jean-Paul Sartre ก็แสดงให้เห็นถึงมุมมองที่เน้นว่ามนุษย์ “มีเสรีภาพ” ที่จะกระทำการ และรับผิดชอบต่อผลพวงของการกระทำของตน ฐานคติที่ว่าโลกทางสังคมได้ถูกสร้างขึ้นมาจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกบุคคลทั้งหลายนั้นถือได้ว่าเป็นสาระสำคัญของทฤษฎีสังคมที่ให้ความสำคัญกับองค์ประกอบที่เป็นอัตวิสัยของกิจกรรม อย่างไรก็ตาม Althusser มองความคิดแบบนี้ว่าเป็นปัญหาหลักของสังคมศาสตร์แนว “กระฎุมพี” [“bourgeois” social sciences] ซึ่งหมายถึงแนวคิดอื่น ๆ ทั้งหมดที่ไม่มีจุดยืนที่เป็น “วิทยาศาสตร์” แบบเดียวกับมาร์กซิสม์!

ตรงจุดนี้ Althusser ยังคงยืนยันกรานว่า Sartre ได้ตกอยู่ในกับดัก/ตกเป็นเหยื่อของมายาคติเรื่อง “ปัจเจกบุคคลนิยม” แบบกระฎุมพี มายาคตินี้สนับสนุนความคิดที่ว่ามนุษย์มีความเท่าเทียมกันที่จะกระทำการได้ตามที่ตน

ต้องการและสามารถให้ได้มาซึ่งทุกสิ่งที่เป็นไปได้ในสังคม อย่างไรก็ตาม ในทฤษฎีของ Althusser นั้น แทนที่ มนุษย์จะมีเสรีภาพ มนุษย์กลับถูกกักขังโดยอำนาจ ความไม่เท่าเทียมกัน และข้อจำกัด มนุษย์ “ไม่มีเสรีภาพ” ใดๆ ทั้งสิ้น เนื่องจากพวกเขาอยู่ภายใต้แอกของระบบที่ทำให้พวกเขาเป็นได้แค่ “ผู้สนับสนุน” หรือ “ผู้แบกรับภาระ” ความต้องการและข้อเรียกร้องของระบบทุนนิยมเท่านั้น

1.3 แนวคิดอื่น ๆ ในสายมาร์กซิสต์และปัญหาเรื่อง “ปัจเจกบุคคล”

แน่นอนว่า แนวคิดอื่น ๆ ในสายมาร์กซิสต์ไม่ได้เดินรอยตามแนวคิดมาร์กซิสต์ที่เน้นโครงสร้าง (Structural Marxism) บางแนวคิดถึงกลับโต้แย้งว่านี่คือการบิดเบือนไปจากความคิดหลักของ Marx ในแง่นี้ การเน้นที่ “โครงสร้าง” ทำให้แนวคิดนี้มีความสุดโต่ง ปัจเจกบุคคล (หรือ “subject”) ได้ถูกกลืนเข้าไปในโครงสร้าง (โดยอ้างความจำเป็นของโครงสร้าง/สถาบัน) ของสังคมโดยสิ้นเชิง โลกของปฏิสัมพันธ์ในชีวิตประจำวันระดับ micro ไม่ได้มีความสำคัญมากเท่ากับประเด็นเรื่องการครอบงำของโครงสร้างที่ “มีความสำคัญเหนือกว่า” แม้ว่าแนวคิดอื่น ๆ ที่ยึดความคิดของ Marx เป็นหลัก จะเน้นความสำคัญของการกระทำ (action) โดยเฉพาะการกระทำร่วม (collective action) ในฐานะเป็นวิธีการในการผลักดันให้มีการเปลี่ยนแปลงสังคมอันเป็นผลมาจากความไม่เท่าเทียมกันของระบบทุนนิยม แต่แนวคิดเหล่านี้ก็ยังคงให้ความสำคัญเป็นอันดับแรกกับโครงสร้างเศรษฐกิจ การเมืองและสังคมที่เป็นตัวกำหนดความเป็นไปของชีวิตประจำวันของสังคม [Swingewood 1975; Miliband 1978]

อย่างไรก็ตาม แนวคิดอื่น ๆ ในสายมาร์กซิสต์ ก็ให้ความสำคัญระดับรองอย่างมากในการสร้างทฤษฎีเกี่ยวกับปัจเจกบุคคลที่มีลักษณะเฉพาะ ตัวอย่างเช่น Lucien Sève [1978] ได้พยายามเริ่มศึกษาตามแนวนี้ รวมถึง Peter Leonard [1984] ได้ขยายแนวคิดเรื่องนี้โดยอาศัยงานเขียนของ Sève เป็นพื้นฐาน การวิเคราะห์ตามแนวคิดนี้ยังคงให้ความสำคัญกับวัตถุนิยมประวัติศาสตร์ (historical materialism) และบทบาทของอุดมการณ์ แต่สาระหลักอยู่ที่ข้อเสนอที่ว่าบุคลิกภาพของปัจเจกบุคคล (individual's personality) เป็นผลมาจากผล

รวมของตัวกำหนดทางสังคม 3 อย่างคือ เศรษฐกิจ (economy) ครอบครัว (family) และรัฐ (state) Leonard ให้เหตุผลว่าในสังคม “ประชาธิปไตยกระฎุมพี” (bourgeois democracies) ครอบครัวและเศรษฐกิจมีความสำคัญมากกว่าการแทรกแซงโดยตรงของรัฐ

เศรษฐกิจมีผลกระทบต่อบุคลิกภาพของปัจเจกบุคคลในหลาย ๆ ทาง ได้แก่ แรงบีบที่มาจากค่าจ้างแรงงานและแรงงานในครัวเรือน (รวมถึงการเลี้ยงดูเด็ก) รวมทั้งสภาพการทำงานและค่าจ้างที่อยู่ในระดับต่ำของชนชั้นที่ตกเป็นเบี้ยล่าง สภาพการณ์เหล่านี้สร้างข้อจำกัดให้กับเวลาที่ใช้สำหรับเรื่องส่วนตัว (โดยเฉพาะการพัฒนาทักษะต่าง ๆ เช่น การเขียนและการพูดในที่สาธารณะ) นอกจากนี้ ผลกระทบของลัทธิบริโภคนิยม (consumerism) ได้ดึงเอาอัตลักษณ์และสถานภาพทางสังคมให้เข้ามาอยู่ภายใต้อำนาจของระบบตลาดสินค้า ใน 2 ลักษณะ คือ การบีบบังคับให้ต้องซื้อ/บริโภคแพคเกจและผลผลิตใหม่ ๆ หรือความไม่สามารถที่จะซื้อสิ่งเหล่านั้นอันทำให้เกิดความรู้สึกในแง่ลบตามมา ครอบครัวก็สร้างผลกระทบต่อบุคลิกภาพในลักษณะของการกำหนดตำแหน่งแห่งที่ให้กับการควบคุมของพ่อแม่ที่มีเหนือลูกแข็งแกร่งมากขึ้น อีกทั้งยังเป็นการปูทางให้เด็ก ๆ เหล่านี้เดินทางเข้าไปอยู่ในลำดับชั้นของเพศและสถานภาพของสังคม ในแง่นี้ เด็กผู้หญิงจะถูกทำให้คุ้นเคยกับบทบาทต่าง ๆ เช่น การทำงานบ้านและการเลี้ยงลูก ขณะที่เด็กผู้ชายจะถูกเตรียมทั้งในด้านจิตวิทยาและในด้านอุดมการณ์ให้พร้อมยอมรับสภาพการเป็นแรงงานรับจ้างและความ เป็นพ่อ

ในทรรศนะของ Leonard ระดับการแทรกแซงของรัฐที่มีต่อประสพการณ์ของปัจเจกบุคคลถูกกำหนดจากข้อพิจารณาต่าง ๆ เช่น ชนชั้น เพศและการเป็นสมาชิกของกลุ่มชาติพันธุ์ ผลประโยชน์ของกลุ่มคนที่อ่อนแอที่สุดทางการเมือง [เช่นชนกลุ่มน้อยทางชาติพันธุ์บางกลุ่ม] ได้รับความสนใจน้อยมากในกิจกรรมของรัฐ ปฏิบัติการของรัฐอย่างเช่นความคิดริเริ่มด้านการศึกษา บริการด้านความมั่นคงและสวัสดิการสังคม กฎหมายเกี่ยวกับคนอพยพ ทำหน้าที่ตอกย้ำความเหลื่อมล้ำทางเพศ ชนชั้น ชาติพันธุ์และอายุซึ่งดำรงอยู่อย่างมั่นคงในสังคม ดังนั้น เศรษฐกิจ ครอบครัวและรัฐสามารถแทรกแซงเข้าไปในชีวิตประวัติ

ของทุก ๆ คน และสร้างอัตลักษณ์ส่วนบุคคลขึ้นมาจากตำแหน่งแห่งที่ทางโครงสร้างภายในชนชั้น เพศ ชชาติพันธุ์ และลำดับชั้นของอำนาจแบบอื่น ๆ ปัจจัยเหล่านี้ล้วนมีส่วนร่วมกัน “ผลิต” ปัจเจกบุคคลที่รับรู้ไว้มากถึงสภาพที่ตกเป็นเบี้ยล่าง [ความรู้สึกต่อยกกว่า การขาดความมั่นใจ] หรือสถานะที่ได้เปรียบ [ความรู้สึกเหนือกว่า ความเชื่อมั่นในตนเอง]

1.4 จุดอ่อนของแนวคิดมาร์กซิสต์ที่เน้นโครงสร้าง

ในกรอบความคิดของทฤษฎีมาร์กซิสต์ที่ให้ความสำคัญกับโครงสร้าง (Structural Marxism) เสรีภาพ (freedom) และความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ (creativity) ถูกให้ความหมายในแง่ของสิ่งที่ตรงกันข้ามกับระบบที่เป็นเอกภาพซึ่งแทรกแซงเข้าไปในทุก ๆ เลี้ยวส่วนของชีวิตประจำวัน รวมถึงรูปแบบต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับความคิดริเริ่มสร้างสรรค์และเสรีภาพ [รวมทั้งความพยายามที่จะเปลี่ยนแปลงสังคม] ซึ่งไม่ได้เกิดขึ้นมาจากสำนึกของ “การต่อต้าน” ก็ถูกละเลยด้วย รูปแบบต่าง ๆ ของความพยายามด้านศิลปะเช่นจิตรกรรม ประติมากรรม วรรณกรรมหลากหลายชนิด เพลงป๊อปและเพลงคลาสสิก ความบันเทิงชนิดต่าง ๆ ไม่ได้ถูกมองว่าเป็นเรื่องของการต่อต้าน การปฏิเสธ หรือการเบี่ยงเบน ทำนองเดียวกัน ผลกระทบในทางสร้างสรรค์และเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลควรจะต้องถูกมองในลักษณะที่กระจายและแตกตัวมากกว่านี้ สิ่งที่อยู่เบื้องหลังกิจกรรมดังกล่าว เช่น ความยินยอม การให้ความสนับสนุน และสภาวะการณ์ของสังคมที่ดำรงอยู่ ไม่ควรถูกมองข้าม

เช่นเดียวกับแนวคิดอื่น ๆ ในสายมาร์กซิสต์ มาร์กซิสต์ที่เน้นโครงสร้างให้ความสำคัญมากเกินไปกับอำนาจที่รวมศูนย์และเป็นเอกภาพ ดังที่เราจะได้เห็นต่อไปในงานเขียนของ Foucault ว่า อำนาจมีลักษณะที่แตกตัว (fragmented) กระจาย (dispersed) และเป็นเรื่องของท้องถิ่น (localized) อำนาจในแง่นี้ไม่ได้เกิดจากกลไกศูนย์กลางบางอย่างเช่น เศรษฐกิจ ระบบชนชั้น หรือรัฐ

ทฤษฎีมาร์กซิสต์ที่เน้นโครงสร้างให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์กระบวนการแรงงานและการผลิต และชนชั้นกรรมกรในฐานะเป็นกลุ่มที่ตกเป็นเบี้ย

ล่าง แม้ว่าสิ่งเหล่านี้มีความสำคัญในการอธิบาย แต่ก็มีความชัดเจนที่ค่อนข้างคับแคบ แนวคิดนี้จะละเลยกลุ่มคนอื่น ๆ ที่ถูกทำให้อยู่ชายขอบ (marginalised) และไร้อำนาจ เช่น คนป่วยทางจิต ผู้หญิง เด็ก พวกรักร่วมเพศ ชนกลุ่มน้อยด้านชาติพันธุ์ เป็นต้น รวมถึงกลุ่มคนอื่น ๆ ก็ถูกมองข้ามไปด้วย เช่น คนป่วยและผู้บริโภค โดยที่คนเหล่านี้โดยปกติแล้วมีใช้กลุ่มคนที่ตกเป็นเบี้ยล่างแต่อย่างใด แต่พวกเขาได้เข้ามามีส่วนร่วมเกี่ยวข้องในการต่อสู้ทางอำนาจด้วย นอกจากนี้ กลุ่มคนที่อยู่ตรงกลาง (intermediate) และมีอำนาจมากกว่ากลุ่มคนที่กล่าวถึงข้างต้นก็มีความสำคัญต่อการทำความเข้าใจคุณภาพของอำนาจทั้งหมดในสังคมด้วย กลุ่มคนเหล่านี้ไม่สามารถถูกมองง่าย ๆ ว่าเป็นพวกเดียวกับชนชั้นกรรมกร อีกทั้งกลุ่มคนเหล่านี้ [และชนชั้นกรรมกร] ก็ไม่สามารถถูกวิเคราะห์ในแง่ของความสัมพันธ์ที่พวกเขามีต่อการผลิตและกระบวนการแรงงานแต่เพียงอย่างเดียวได้ การจำกัดขอบเขตของการวิเคราะห์ให้อยู่ในปริมาตรแคบ ๆ เท่ากับเป็นการปิดบังลักษณะที่ซับซ้อนและหลากหลายของสังคม

จุดเน้นที่คับแคบดังกล่าวข้างต้นมีข้อจำกัดในการนำมาใช้วิเคราะห์เรื่องราวของ "ชีวิตประจำวัน" (everyday life) แม้ว่าในความเป็นจริง ชีวิตมนุษย์ได้รับอิทธิพลอย่างเห็นได้ชัดจากเศรษฐกิจ ครอบครัวและรัฐ ทว่าเราก็ไม่สามารถมองข้ามเรื่องอื่น ๆ ไปได้ ความกว้างขวางและความซับซ้อนของชีวิตทางสังคมในยุคสมัยใหม่ไม่สามารถถูกลดทอนลงมาให้เป็นแค่เพียงเรื่องราวของความทุกข์ทรมานจากการถูกกดขี่และสภาพการทำงานที่จำเจน่าเบื่อ กิจกรรมที่เป็นเรื่องของวัฒนธรรมและการต้านวัฒนธรรมซึ่งเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในโลกของการใช้ชีวิตประจำวันแสดงให้เห็นถึงความหลากหลายของรูปแบบของชีวิตซึ่งอยู่เหนือขอบข่ายและจุดสนใจที่คับแคบของเศรษฐกิจการเมือง

วัฒนธรรมท้องถิ่น วัฒนธรรมวัยรุ่น วัฒนธรรมชั้นสูง รวมถึงกิจกรรมต่าง ๆ อีกมากมายซึ่งเกิดขึ้นในผับ สโมสร ร้านอาหาร ร้านกาแฟ สนามกีฬา การใช้เวลาร่าง งานอดิเรก การเดินทางและการท่องเที่ยว ล้วนเป็นกิจกรรมทางสังคมที่สร้างชีวิตอันอยู่นอกเหนือกรอบจำกัดของครอบครัวและการทำงาน ยิ่งกว่านั้น ชีวิตครอบครัวและการทำงานโดยตัวมันเองก็ต้องถูกมองว่าเป็นปริมาตรที่ทำให้เกิดความสัมพันธ์ทางด้านอารมณ์ความรู้สึกซึ่งไม่สามารถทำ

ความเข้าใจได้อย่างแคบ ๆ ว่าเป็นภาพสะท้อนของการตกเป็นเบี้ยล่างทางด้านเศรษฐกิจและการเมือง ความสามารถในการ “การทำให้สิ่งต่าง ๆ เกิดขึ้น” และในการคิดริเริ่มสร้างสรรค์รูปแบบต่าง ๆ ของวัฒนธรรม และการต้านวัฒนธรรม ถือได้ว่าเป็นหัวใจของกิจกรรมของมนุษย์

1.5 การท้าทายของแนวคิด PostStructuralism และ Postmodernism

ในตอนต้นของบทความนี้ ผู้เขียนได้กล่าวถึงการเสื่อมถอยอิทธิพลของแนวคิดมาร์กซิสต์ที่เน้นโครงสร้าง (Structural Marxism) จริง ๆ แล้วปรากฏการณ์นี้เกิดขึ้นพร้อม ๆ กับการเสื่อมความนิยมของแนวคิดในสายที่เรียกชื่ออย่างหลวม ๆ ว่า “โครงสร้างนิยม” (Structuralism) และรวมถึงงานเขียนด้านมานุษยวิทยา (anthropology) ของ Claude Lévi-Strauss และงานเขียนด้านภาษาศาสตร์ (linguistics) ของ Ferdinand Saussure³ แนวคิด Structuralism ได้ถูกแทนที่โดยแนวคิดของกลุ่มนักคิดที่เรียกชื่อว่า Post-structuralism เนื่องจากนักคิดเหล่านี้ปฏิเสธโมทัศน์โครงสร้าง (structure) และการแสวงหาความจริง “เชิงภาววิสัย” แบบวิทยาศาสตร์ (scientific “objective” truth) [ซึ่งเป็นลักษณะสำคัญสองประการที่ปรากฏในงานเขียนของ Althusser] นักคิดอย่างเช่น Jacques Lacan, Jacques Derrida และ Michel Foucault⁴ ได้ตั้งคำถามกับพื้นฐานแนวคิดภาษาศาสตร์ของ Saussure [ซึ่งเป็นพื้นฐานของแนวคิด Structuralism] และได้มีส่วนร่วมในการสร้างกรอบความคิดในการวิเคราะห์สังคมที่เรียกว่า Poststructuralism ในเวลาต่อมา ในบทความนี้ จะให้ความสำคัญกับงานเขียนของ Foucault เป็นหลัก เนื่องจากงานเขียนของเขาเกี่ยวข้องกับประเด็นศึกษาของบทความนี้ Foucault ยังถูกจัดให้เป็นนักคิดแนว Postmodernism ซึ่งสะท้อนให้เห็นความคาบเกี่ยวกันของทั้งสองแนวคิดนี้ จากการที่นักคิดแนว Postmodernism

3. ดูรายละเอียดของแนวคิดเหล่านี้ได้ใน ไชยรัตน์ [2545].

4. ดูรายละเอียดของแนวคิดของนักคิดเหล่านี้ได้ใน Storey [1993; Sarup [1993]; Strinati [1995].

ปฏิเสธฐานคติส่วนใหญ่ของแนวคิด Structuralism [ยกเว้นการวิพากษ์วิจารณ์มนุษย์ในฐานะเป็น subject] พวกเขาจึงถูกจัดให้เป็นนักคิดแนว PostStructuralism ด้วย แนวคิด Postmodernism ได้รับความนิยมนอย่างรวดเร็วจนกลายเป็นชื่อที่ถูกกล่าวถึงกันมากในแวดวงวิชาการ ในบทความนี้จะกล่าวถึงลักษณะแกนกลาง 3 ประการที่อยู่ในขอบเขตความสนใจของ Postmodernism ประการแรก Postmodernism ซึ่งให้เห็นถึงขั้นตอนของพัฒนาการทางสังคมที่เกิดขึ้นหลังจากยุคสมัยใหม่นิยม (modernism) ยุคสมัยใหม่ปรากฏตัวขึ้นมาพร้อม ๆ กับสังคมอุตสาหกรรมที่ก้าวหน้า ลักษณะสำคัญของสังคมแบบนี้ซึ่งได้แก่ ความเป็นเมือง (urbanism) และอิทธิพลของรูปแบบการปกครองราชการแบบ bureaucracy ที่วางพื้นฐานอยู่บนกฎหมายและเหตุผล (legal-rational) นั้น ทำให้สังคมสมัยใหม่นี้แตกต่างไปจากสังคมยุคก่อนสมัยใหม่ (pre-modern) หรือสังคมแบบโบราณ (traditional) ที่เกิดขึ้นก่อนหน้า มองในแง่นี้ Postmodernism กำลังพูดถึงรูปแบบของสังคมที่เข้ามาแทนที่สังคมสมัยใหม่ โดยที่สังคมนี้นั้นวางพื้นฐานอยู่บนเทคโนโลยีที่แตกต่างออกไป ซึ่งก็คือคอมพิวเตอร์และระบบข้อมูลข่าวสาร นักคิดแนว Postmodernism [เช่น Lyotard และ Baudrillard] ซึ่งให้เห็นว่าการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้สร้างผลกระทบต่อความสัมพันธ์ทางสังคมและชีวิตทางสังคมอย่างรุนแรง

อย่างไรก็ตาม ปัญหาที่ว่า การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้สามารถทำให้เกิดสังคมนิรูปแบบใหม่ที่แตกต่างจากเดิมมากนักน้อยเพียงใดนั้นก็ยังเป็นข้อถกเถียงกันอยู่ นักคิดบางคนอย่างเช่น Giddens [1991] ได้ให้เหตุผลว่า คงเป็นการเหมาะสมมากกว่าที่จะเรียกสภาวะของยุคสมัยที่กำลังพูดถึงอยู่นี้ว่า “late modernity” มากกว่าที่จะเรียกว่า “postmodernity”

ขอบเขตประการที่สองที่แนวคิด Postmodernism ให้ความสำคัญก็คือลักษณะและเป้าหมายของการวิเคราะห์สังคม ในแง่นี้ Postmodernism จึงหมายถึงความคิดโดยเฉพาะชุดหนึ่งซึ่งพูดถึงการวิเคราะห์สังคมที่มีลักษณะดังนี้ (1) การปฏิเสธแนววิเคราะห์ประวัติศาสตร์แบบเก่า (2) อวสานของ subject และการปฏิเสธมนุษยนิยม (humanism) (3) การวิพากษ์วิจารณ์ทฤษฎีที่มีขนาดใหญ่และมีลักษณะครอบคลุม [โดยเฉพาะทฤษฎีที่เน้นเรื่องความเป็น

สาเหตุและโครงสร้าง] (4) การตั้งคำถามต่อความถูกต้องและความน่าเชื่อถือของวิทยาศาสตร์และการแสวงหาความรู้หรือความจริงที่เป็นนามวิสัย [Rosenau 1992; Sarup 1993]

ประการสุดท้าย Postmodernism ได้ถูกนำมาใช้ในการอธิบายชุดของรูปแบบทางวัฒนธรรมที่ได้เข้ามาแทนที่รูปแบบเก่า ๆ ของขบวนการสมัยใหม่ นิยม (modernist movement) ในด้านศิลปะและสถาปัตยกรรม ในแง่ศิลปะทุก ๆ รูปแบบ ไม่ว่าจะเป็นภาพยนตร์ จิตรกรรม ประติมากรรม การถ่ายภาพ สถาปัตยกรรม วรรณกรรม นวนิยาย หรือแฟชั่น ได้ถูกอธิบายว่ามีรูปแบบของ Postmodernism ลักษณะสำคัญของรูปแบบใหม่นี้ก็คือ การปฏิเสธรูปแบบที่เน้นความเหมือนกันหรือความเป็นรูปแบบเดียวกัน เนื่องจาก Postmodernism หยิบยืมรูปแบบและชนิดที่หลากหลายของศิลปะมาใช้ แม้ว่าความหมายอันที่สามของ Postmodernism ที่อยู่ในรูปแบบของวัฒนธรรมนี้จะมีความเกี่ยวข้องน้อยมากกับบริบทที่เรากำลังพูดถึงกันอยู่ในบทความนี้ แต่เราก็ควรตระหนักถึงความสัมพันธ์ที่มีกับลักษณะสองประการข้างต้น เพราะลักษณะทั้งสามประการนี้มีอิทธิพลต่อกัน

วัตถุประสงค์ของการกล่าวถึงแนวคิด Poststructuralism และ Postmodernism อย่างรวบรัดข้างต้นก็คือ ต้องการชี้ให้เห็นถึงความเชื่อมโยงระหว่าง Structural Marxism ซึ่งเป็นประเด็นหลักของบทความนี้ กับขบวนการ Poststructuralism และ Postmodernism ที่เกิดจากการตอบโต้วิพากษ์วิจารณ์แนวคิด Structuralism

1.6 ปัญหาทวิลักษณ์นิยมในทฤษฎีมาร์กซิสต์

ระเบียบของสังคมถูกมองในแง่ของกระบวนการที่เป็นปรากฏการณ์ระดับ macro กล่าวคือเป็นเรื่องของกระบวนการทางสังคมที่มีขนาดใหญ่และไม่ใช้เรื่องของตัวบุคคล มากกว่าที่จะเป็นเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในชีวิตประจำวัน ในแง่นี้ ทั้ง Parsons และ Marx มีส่วนที่เหมือนกัน กล่าวคือ ทั้งสองคนให้ความสำคัญกับตัวแบบที่มีลักษณะทวิลักษณ์ (dualist model) ในการอธิบายความเป็นจริงทางสังคม และทั้งสองคนก็พูดถึงทั้งข้อดีและข้อจำกัด

บางประการของทวิลักษณ์นิยม (dualism) เราได้เห็นแล้วว่า ทฤษฎีของ Parsons และทฤษฎีแนว Structural Marxism ต่างก็มองกิจกรรมทางสังคมในลักษณะที่ถูกกำหนด (determinism) และในกรอบความคิดของทั้งสองทฤษฎีนี้ ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ของปัจเจกบุคคล (individual creativity) และพลวัตภายในของปฏิสัมพันธ์ (internal dynamics of interaction) ได้ถูกทำให้สลายหายไปและกลายเป็นเรื่องของความต้องการของระบบสังคม(ในเชิงทวิลักษณ์)

ในส่วนของ Marx นั้น เขาได้ชี้ให้เห็นความแตกต่างระหว่างปัจเจกบุคคลและความสัมพันธ์ทางสังคมเชิงทวิลักษณ์ซึ่งมีอำนาจเหนือปัจเจกบุคคลเหล่านั้น ในงานเขียนชื่อ Grundrisse นั้น Marx ได้ให้เหตุผลอย่างหนักแน่นโต้แย้งความคิดที่ว่า “ปัจเจกบุคคล” ดำรงอยู่แยกออกมาจากสังคมของพวกเขาอย่างแท้จริง ดังที่ Marx ได้กล่าวว่า

สังคมไม่ได้ประกอบด้วยปัจเจกบุคคล สังคมเป็นผลรวมของความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันซึ่งปัจเจกบุคคลทั้งหลายเป็นองค์ประกอบอยู่ในนั้น... การเป็นทาสหรือการเป็นพลเมืองล้วนเป็นเรื่องของการกำหนดโดยสังคม เป็นความสัมพันธ์ของคนชื่อเอ และคนชื่อบี คนชื่อเอมิได้เป็นทาสโดยตัวของเขาเอง แต่เขาเป็นทาสภายในสังคมและเนื่องมาจากสังคม [McLellan 1973: 89]

ยิ่งกว่านั้น Marx ยังกล่าวว่า “ในการผลิตทางสังคมที่มนุษย์ดำเนินอยู่นั้น พวกเขาได้เข้าไปอยู่ในความสัมพันธ์ที่แน่นอนซึ่งหลีกเลี่ยงไม่ได้และเป็นอิสระจากเจตจำนงของพวกเขา” [Bottomore and Rubel 1963: 67] คำพูดของ Marx ทั้งสองตอนที่อ้างถึงข้างต้นสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ทางสังคมที่เป็น “ทวิลักษณ์” และเป็นอิสระจากการควบคุมและการฉวยใช้ประโยชน์โดยปัจเจกบุคคลคนใดคนหนึ่งโดยเฉพาะ ในแง่นี้ ปัจเจกบุคคลทั้งหลายจึงถูกกำหนดโดยและได้รับอิทธิพลจากความสัมพันธ์ทางสังคมที่ประกอบกันเป็นสังคม

ในอีกด้านหนึ่ง Marx ก็มีความรู้สึกอย่างรุนแรงว่า ความสัมพันธ์ทางสังคมโดยตัวของมันเองแล้วเป็นผลผลิตของกิจกรรมของมนุษย์ และสามารถ

ถูกเปลี่ยนแปลงได้โดยกิจกรรมของมนุษย์ ความรู้สึกเช่นนี้จริง ๆ แล้วอยู่เบื้องหลังการเรียกร้องของ Marx ให้มีการปฏิวัติโดยชนชั้นกรรมากร ในงานเขียนส่วนใหญ่ Marx โจมตีนักเศรษฐศาสตร์การเมืองและนักปรัชญาในยุคนั้นว่าเป็นผู้ที่เบี่ยงเบนความสนใจไปจากกิจกรรมที่แท้จริงของมนุษย์ด้วยการพูดถึงความสัมพันธ์ทางสังคมราวกับว่าเป็นตัวอย่างของการแทรกแซงของธรรมชาติหรือสิ่งเหนือธรรมชาติ [พระเจ้า] ซึ่งไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้และหลีกเลี่ยงมิได้ ในข้อความอันเป็นที่รู้จักกันดีและมักถูกนำมาพูดถึงเพื่อชี้ให้เห็นว่า Marx มีจุดยืนและสนับสนุนทวิลักษณ์นิยม ก็คือ “มนุษย์สร้างประวัติศาสตร์ของตนเอง แต่พวกเขาไม่ได้สร้างมันตามที่พวกเขาพอใจ พวกเขาไม่ได้สร้างมันภายใต้สภาวะการณ์ที่พวกเขาเองเป็นคนเลือก ทว่าภายใต้สภาวะการณ์ที่พวกเขาเผชิญหน้าโดยตรง ที่พวกเขาถูกกำหนด และถูกส่งต่อมาจากอดีต” [Marx and Engels 1986: 96]

แน่นอนว่า การปะทะกันระหว่างกิจกรรมของมนุษย์ที่มีลักษณะริเริ่มสร้างสรรค์และความสัมพันธ์ทางสังคม (เชิงทวิลักษณ์) ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจากอดีต ได้ทำให้เกิดความเชื่อมโยงอย่างต่อเนื่องระหว่างกิจกรรม/การกระทำ (activity/action) และโครงสร้างสังคม (social structure) แม้ว่า Marx ไม่ได้พูดถึงเรื่องนี้โดยตรงและอย่างละเอียดก็ตาม

2. Michel Foucault และการหันเหไปหา Postmodern

ในส่วนนี้ของบทความจะเป็นการพิจารณางานเขียนของนักคิดที่พยายามแตกหักกับวิธีคิดแบบทวิลักษณ์นิยม (dualism) ที่ปรากฏออกมาในรูปของ individual-society, agency/action-structure และ micro-macro สิ่งที่นักคิดเหล่านี้เหมือนกันก็คือความต้องการที่จะบูรณาการองค์ประกอบหรือมโนทัศน์เหล่านี้เข้าด้วยกัน โดยชี้ให้เห็นว่าการแบ่งขั้วออกเป็นทวิลักษณ์ดังกล่าวถือเป็นความผิดพลาดขั้นพื้นฐานเลยทีเดียว ในแง่ที่ทฤษฎีสังคมได้เลี้ยวผิดทางและต้องลงเอยด้วยการพบกับภาพหลอนของชีวิตทางสังคมและความเป็นจริงทางสังคม รูปแบบของการวิเคราะห์และภาษาที่ใช้ในการอธิบายจำเป็น

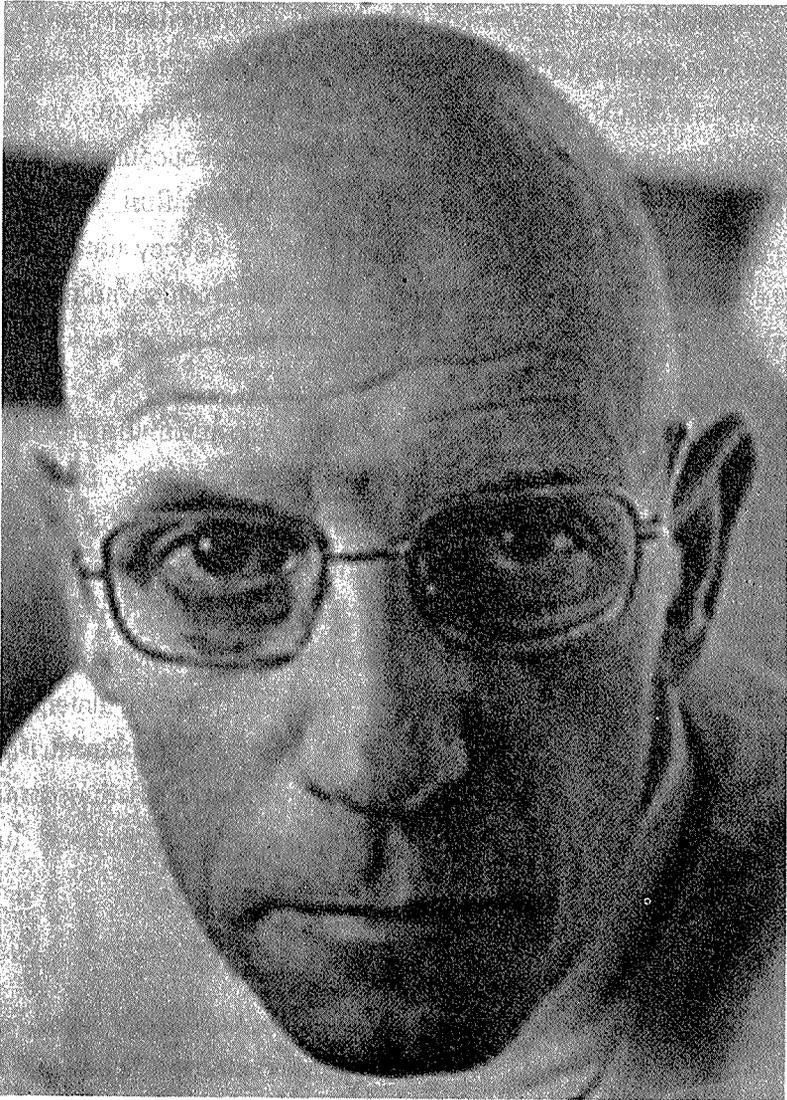
ต้องได้รับการยอมรับในการทำวิจัยโดยที่จะต้องไม่สร้างการแบ่งขั้วแบบ “จอม-ปลอม” ขึ้นมาระหว่าง individual-society, micro-macro และโดยเฉพาะ agency/action-structure

สำหรับนักคิดเหล่านี้แล้ว องค์ประกอบ/มโนทัศน์ที่ปรากฏอยู่ในทวิ-ลักษณะนิยามล้วนมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่นจนเราจำเป็นต้องคำนึงถึงสิ่งนี้ในการสร้างทฤษฎีรวมถึงภาษาที่จะใช้ในการอธิบายและการวิเคราะห์ หมายความว่าเราอาจจะต้องไล่หาคำเหล่านี้ หรืออย่างน้อยที่สุดก็ต้องดึงมันลงมา จากเวทีของความคิดทางด้านสังคมวิทยา นักคิดที่เรากำลังจะพูดถึงในส่วนนี้ ต้องการที่จะแตกหักและหลุดพ้นออกมาจากสิ่งที่เขามองว่าเป็นฐานคติที่ จอมปลอมของวิธีการอธิบายและการวิเคราะห์แบบทวิลักษณะนิยาม⁵

นักคิดที่จะพูดถึงในส่วนนี้ทุกคน ล้วนไม่เห็นด้วยกับความคิดที่ว่าองค์ ประกอบ/มโนทัศน์เหล่านี้สามารถแยกออกจากกันและอยู่กันคนละขั้วได้ ความคิดดังกล่าวจำเป็นต้องถูกปฏิเสธอย่างจริงจังทุกวิถีทาง อย่างไรก็ตาม ประเด็นสำคัญอยู่ที่การก้าวข้ามพ้นการแบ่งขั้วที่ผิดพลาดและสร้างรูปแบบใหม่ ของการวิเคราะห์ที่สอดคล้องกับความเป็นจริงที่เกิดขึ้นจริง ๆ ในสังคมและชีวิต ทางสังคม ดังนั้น ชื่อหัวข้อของส่วนนี้ของบทความจึงชี้ให้เห็นว่านักคิดที่กำลังจะ พูดถึงนี้ต้องการที่จะปฏิเสธและทุบทิ้งวิถีคิดแบบทวิลักษณะนิยามเพื่อที่จะสร้าง การวิเคราะห์รูปแบบใหม่ในการวิเคราะห์สังคม

งานเขียนของ Michel Foucault สะท้อนให้เห็นอิทธิพลและแนวโน้ม จำนวนมากจนยากที่จะจัดประเภทได้ นอกจากนั้นยังก้าวข้ามพรมแดนของสาขา วิชาต่าง ๆ เช่น ปรัชญา จิตวิทยา จิตเวช สังคมวิทยาและประวัติศาสตร์ โดย ได้รับอิทธิพลทางความคิดจากสาขาวิชาต่าง ๆ เหล่านี้ทั้งหมด การที่ Foucault ไม่ได้มีแนวโน้มที่จะสร้างทฤษฎีที่เป็นระบบ [ซึ่งเป็นผลมาจากการต่อต้านทฤษฎี “ขนาดใหญ่” (grand theory)] ถือเป็นปัญหาอย่างมากในการนำเอางานของ เขาไปใช้เป็นกรอบความคิดเพื่อเปรียบเทียบกับทฤษฎีอื่น ๆ ที่ได้กล่าวถึงมาแล้ว นอกจากนั้น งานเขียนของ Foucault ยังมีลักษณะที่เป็นประวัติศาสตร์ [เช่น

5. ผู้เขียนได้แจกแจงไว้แล้วในบทที่ 2 และบทที่ 3 ของงานวิจัยฉบับเต็ม ซึ่งเน้นความ สำคัญของ structure เหนือกว่า agency และเน้น agency เหนือ structure ตามลำดับ

Michel Foucault

ประวัติศาสตร์ความบ้า การลงทัณฑ์ เพศ] อีกทั้งเราไม่สามารถนำไปเปรียบเทียบกับทฤษฎีหรือสำนักคิดใด ๆ ได้ อีกทั้งงานเขียนของ Foucault ยังมีความซับซ้อนมากโดยเฉพาะสำหรับการนำมาใช้กับประเด็นหลักเรื่องทิวทัศน์นิยมของบทความนี้ ในแง่หนึ่งนั้น งานเขียนของ Foucault ก็ถูกมองว่าเป็นความพยายามที่จะก้าวข้ามข้อจำกัดที่เกิดจากทิวทัศน์นิยม กล่าวคือการวิเคราะห์ของ Foucault เป็นการบูรณาการโมทัศน์ agency และ structure รวมทั้ง micro และ macro เพื่อนำไปใช้ศึกษาประเด็นปัญหาเชิงประจักษ์ที่มีลักษณะเฉพาะด้วยจุดยืนที่ต่อต้านทฤษฎี (anti-theoretical) ทุก ๆ ประเภท

นอกจากนั้น หลายครั้งที่มีก่นำงานเขียนของเขาไปเชื่อมโยงกับแนวคิด Poststructuralism และ Postmodernism ซึ่งเป็นขบวนการสองขบวนการที่เกิดขึ้นในสังคมศาสตร์ดังได้กล่าวถึงแล้ว อาจจะง่ายเกินไปที่จะจัดประเภทงานเขียนของ Foucault ว่ามีลักษณะเหมือนกับสองแนวคิดนี้ แต่ก็ได้เห็นได้ชัดว่างานของ Foucault มีส่วนที่เกี่ยวข้องกับความคิดของทั้งสองแนวนี้ งานเขียนของ Foucault เกี่ยวข้องกับ Poststructuralism เนื่องจากเราได้เห็นการที่เขาออกมาโจมตีทั้งทฤษฎีแนว Structuralism และทฤษฎีที่เน้นการตีความ (interpretative) [หรือการกระทำ (action)] Foucault แตกหักกับมาร์กซิสม์และแนวคิด Structural Marxism ของ Althusser และที่สำคัญและเป็นสิ่งที่บทความนี้ให้ความสนใจก็คือ การโจมตีทฤษฎีที่ให้ความสำคัญสำคัญกับ “subject” ในฐานะแกนกลางในการวิเคราะห์

2.1 การลดความสำคัญของ subject

แม้ว่างานเขียนช่วงแรก ๆ ของ Foucault นำเอาความคิดของแนวคิด Phenomenology บางส่วนมาใช้ แต่พอเอาเข้าจริงในที่สุด Foucault ก็ปฏิเสธแนวคิดนี้ทั้งหมดเนื่องจากแนวคิดนี้มีข้อผิดพลาดที่ยืนยันว่า ปัจเจกบุคคลเป็นผู้กำหนดความหมายและเป็นแกนกลางโดยธรรมชาติของการวิเคราะห์สังคม [จุดยืนนี้เรียกว่า “อัตวิสัยนิยม” (subjectivism)] ในแง่นี้งานเขียนของ Foucault มีลักษณะหลายอย่างร่วมกับแนวคิด Structuralism แม้ว่าในที่สุด

แล้วตัว Foucault เองก็ออกมาปฏิเสธลักษณะสำคัญหลายอย่างของ Structuralism นอกจากนั้น Foucault ก็ไม่เห็นด้วยกับทฤษฎีที่เน้นการใช้การตีความ แม้ว่าเป้าหมายของการวิพากษ์วิจารณ์จะอยู่ที่ความคิดแบบ Existentialism ของ Sartre อย่างไรก็ตาม เราพอมองเห็นความเชื่อมโยงทางความคิดของนักคิดทั้งสองคนนี้ว่ามีความสนใจร่วมกันในแนวคิด Marxism ในช่วงทศวรรษปี 1960s และ 1970s รวมทั้งการวิเคราะห์สังคมนิยม “วิพากษ์” (critical approach) ทั้ง Sartre และ Foucault เป็นปัญญาชนฝ่ายซ้ายที่ออกมาวิพากษ์วิจารณ์ สถานภาพและรูปแบบของการกดขี่ครอบงำที่ปรากฏให้เห็นในสังคมนิยม อีกทั้งทั้งสองคนนี้ต่างก็ต้องการสร้างแนวทางการวิเคราะห์ที่สามารถจัดการกับปัญหา เรื่องของอำนาจ (power) การครอบงำ (domination) และการต่อต้าน (resistance) ในสังคมนิยมใหม่

อย่างไรก็ตาม จุดยืนของ Sartre อยู่ที่แนวคิด Existentialism ซึ่งให้ความสำคัญกับเรื่องของเสรีภาพ [ในการต่อต้านการครอบงำ] และสำนักของ บัจเจกบุคคลว่าเป็นแกนกลางของการให้ความหมาย ความสนใจของ Sartre ยังคงอยู่ที่การวิเคราะห์อุปสรรคที่บัจเจกบุคคลเผชิญอยู่ในความพยายามที่จะ ตระหนักรู้ถึงการมีเสรีภาพและทำให้เสรีภาพมีผลอย่างจริงจัง [Poster 1984] เช่นเดียวกับนักคิดแนว Structuralism Foucault รู้ลึกว่าความคิดเช่นนี้มีข้อ ผิดพลาด มนุษย์ในฐานะเป็น subject โดยเนื้อแท้แล้วไม่ได้มีเสรีภาพ แต่ถูก ห้อมล้อมไปด้วยแรงบีบที่ถูกกำหนดจากสังคมทุก ๆ ด้าน ความคิดเรื่อง subject เป็นสิ่งที่สังคมสร้างขึ้น (social construction) โดยผ่านวาทกรรม ทางสังคม (social discourses) [ภาษา ความคิด การแสดงแทนด้วย สัญลักษณ์] ซึ่งจัดวางตำแหน่งแห่งที่ให้กับ subject ในสนามของความสัมพันธ์ทางอำนาจ (power relations) และภายในบริบทผลของปฏิบัติการ (practices)

ยิ่งไปกว่านั้น ในทรรศนะของนักคิดแนว Structuralism และ Post-structuralism นั้น การมองว่าบัจเจกบุคคลเป็นผู้ให้กำเนิดความหมายเป็นเรื่องที่ผิดพลาด มุมมองแบบมนุษยนิยมถือว่าสำนึกของบัจเจกบุคคลเกิดขึ้นมาจากศูนย์กลางที่เป็นมนุษย์ และความหมายถูกสร้างขึ้นเมื่อบุคคลเผชิญหน้า

กับโลกทางสังคมของเขา/ของหล่อน อย่างไรก็ตาม ความเชื่อเช่นนี้เป็นการละเลยการแพร่กระจายความหมายของสังคมโดยผ่านทางวาทกรรมของสังคม ในแง่นี้ความหมายจึงเป็นผลผลิตของความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นภายในระหว่างองค์ประกอบต่าง ๆ ของวาทกรรมซึ่งเป็นตัวกำหนดปฏิบัติการทางสังคมให้กับปัจเจกบุคคล มนุษย์ดำเนินชีวิตของตนโดยอาศัยความหมายที่ถูกสร้างขึ้นมาโดยสังคม แน่หนอนว่าปฏิบัติการที่มนุษย์เข้าไปเกี่ยวข้องกับด้วยในชีวิตประจำวันได้มีผลย้อนกลับมาที่ตัวพวกเขา และในที่สุดก็มีผลต่อวาทกรรมขณะเดียวกันตัววาทกรรมเองก็มีอิทธิพลต่อปฏิบัติการด้วย อย่างไรก็ตาม สิ่งเหล่านี้เป็นปรากฏการณ์ทางสังคม ตัวปัจเจกบุคคลเองไม่ได้เป็นผู้สร้างความหมายหรือปฏิบัติการเหล่านี้

ดังนั้น Foucault เน้นที่ระดับของความเป็นภววิสัย (level of objectivity) ในการวิเคราะห์สังคม และได้พยายามหลีกเลี่ยงความผิดพลาดของอัตวิสัยนิยม (subjectivism) [ซึ่งเน้นว่าปัจเจกบุคคลเป็นที่มาของความสัมพันธ์เชิงเหตุผลทางสังคม] ตรงจุดนี้เรามองเห็นประเด็นสำคัญ 2 ประการ กล่าวคือ ประการแรก ดังที่ได้กล่าวแล้วข้างต้น ตัว Foucault เองสนใจในเรื่องระดับของความเป็นภววิสัยที่เขาเรียกว่า “วาทกรรม/ปฏิบัติการ” (discourse/practice) ซึ่งเป็นคนละเรื่องกับแรงจูงใจของปัจเจกบุคคล ดังนั้น Foucault จึงแตกหักอย่างรุนแรงกับแนวคิดทางสังคมวิทยาแบบเก่าที่มักจะเน้นเรื่องของความเข้าใจเชิงอัตวิสัย [Weber, Schutz และแนวคิด Phenomenology, Existentialism, Symbolic Interactionism] ในฐานะเป็นจุดเริ่มต้นและเป็นองค์ประกอบหลักของการวิเคราะห์สังคม

ประการที่สอง Foucault ให้ความสนใจเกี่ยวกับลักษณะของรูปแบบการครอบงำหรือ “เทคโนโลยีของอำนาจ” (technologies of power) ที่แนวคิดมาร์กซิสม์คลาสสิกไม่ได้พูดถึง [Poster 1984: 26] และจุดเน้นในงานเขียนของ Foucault อยู่ที่ความสัมพันธ์ทางอำนาจเชิงภววิสัย ทั้งเรื่องวาทกรรม/ปฏิบัติการและเรื่องเทคโนโลยีของอำนาจที่ Foucault ให้ความสนใจนี้ทำให้เขาโจมตีแนวคิดเรื่อง “subject” ซึ่งเหมือนกับแนวคิด Structuralism กล่าวโดยสรุป Foucault ไม่เห็นด้วยกับทุก ๆ รูปแบบของการให้ความสำคัญกับตัว

มนุษย์ในฐานะเป็น subject [มนุษยนิยม/humanism] โดยเชื่อว่ามนุษย์เป็น “แหล่งที่มา” ของความหมายและเป็นแกนกลางของการวิเคราะห์สังคม ในแง่นี้ บัจเจกบุคคลจึงถูกลดความสำคัญลง (decentred) หรือถูกผลักให้ออกไปจากการเป็นศูนย์กลาง และ Foucault เสนอว่าเราควรให้ความสนใจกับรูปแบบทางสังคมที่เป็นภาววิสัยซึ่งเป็นส่วนประกอบหลักของสังคมและเป็นตัวสร้างความ เป็นอัตวิสัยให้กับบัจเจกบุคคล

ลักษณะอันเป็นสาระหลักอีกอันหนึ่งของ “การลดความสำคัญของ subject” อยู่ที่การอ้างถึงแก่นแกนของจิต (อัตวิสัย) ของบุคคล แนวคิดเรื่อง “บัจเจกบุคคล” ในการวิเคราะห์สังคมมีที่มาย้อนหลังไปในยุค Renaissance ซึ่งมีการใช้มโนทัศน์อันนี้เป็นครั้งแรก บัจเจกบุคคลไม่เพียงแต่จะถูกมองว่ามีความเป็นอิสระ [มีเสรีภาพจากพันธะและข้อเรียกร้องของชีวิตทางสังคม] เท่านั้น ทว่ายังมีเหตุผลและมีสำนึกอย่างสมบูรณ์แท้จริง ด้วยเหตุนี้บัจเจกบุคคลจึงมีความสอดคล้องเป็นเอกภาพในตัวเอง สามารถตระหนักรู้ได้ด้วยตัวเอง และสามารถควบคุมตัวตนของเขา/ของหล่อนได้อย่างเต็มที่ บัจเจกบุคคลจึงเป็นศูนย์กลางที่มีเอกภาพซึ่งสามารถมีประสบการณ์และเข้าไปเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับโลกทางสังคมในฐานะ “ผู้กระทำ/ตัวกระทำ” (agency/agent) ที่มีความสมบูรณ์และมีเหตุผล Foucault เองก็ได้แตกต่างไปจากนักคิดแนว Post-structuralism ที่ปฏิเสธความคิดเกี่ยวกับ subject ที่มีความสอดคล้องเป็นเอกภาพในตัวเอง เหตุผลก็คือ ประการแรก การให้ความสำคัญกับ subject ดังกล่าวข้างต้นเป็นการให้ความสำคัญมากเกินไปกับระดับของการควบคุมที่ บัจเจกบุคคลมีต่อชะตากรรมของตนเองและต่อสภาพแวดล้อมทางสังคมของตน ในทางตรงข้ามก็เป็นการละเลยบทบาทของประวัติศาสตร์และปัจจัยทางด้านสังคม-โครงสร้าง (social-structural) ที่มีอิทธิพลต่ออัตวิสัยของบัจเจกบุคคล ยิ่งไปกว่านั้น ความคิดเกี่ยวกับ subject ที่มีความเป็นเอกภาพและมีเหตุผลมี นัยชี้ให้เห็นว่ามนุษย์ไม่ได้รับผลกระทบใด ๆ จากความรู้สึกลึกๆที่ไม่มีเหตุผลและที่ขัดแย้งกันเองรวมทั้งจากแรงขับที่มนุษย์สามารถควบคุมได้น้อยมาก จากจุดยืนของนักคิดแนว Poststructuralism ทำให้เราเห็นความสำคัญในการที่จะต้องทำความเข้าใจว่าบัจเจกบุคคลมีส่วนที่เป็นจิตภายในที่มีลักษณะหลายด้านและมี

หลายระดับซ้อนทับกันอยู่ พลังของจิตใต้สำนึกซึ่ง Freud พูดถึง [เช่น แรงขับเคลื่อนทางเพศ ความก้าวร้าวและการต่อต้านสังคม] มีบทบาทสำคัญอย่างมากในประสบการณ์ของมนุษย์และเป็นตัวที่ทำให้เกิดความตึงเครียดและความขัดแย้งขึ้นในพฤติกรรม หัตถ์คนคิดและการรับรู้ของมนุษย์ ในแง่นี้มนุษย์จึงไม่ได้มีความเป็นเอกภาพและไม่ได้มีเหตุผลที่สมบูรณ์ในตัวเองแต่อย่างใด แต่ในตัวมนุษย์กลับเต็มไปด้วยความตึงเครียดและความขัดแย้งอันเกิดจากพลังภายนอกที่รุมเร้าเข้ามาหลายทิศทาง มนุษย์ไม่ได้มีพฤติกรรมที่สอดคล้องกับตรรกะอันเป็นเอกภาพของ “เหตุผล” พวกเขา มีพฤติกรรมในหลาย ๆ ด้านด้วย “เหตุผล” จำนวนมากมายหลากหลายซึ่งอาจจะโดยรู้สำนึกหรือไร้สำนึกและไร้เหตุผล

ข้อเท็จจริงที่ว่ามนุษย์มีแง่มุมที่ขัดแย้งกันภายในตัวเองในการแสดงพฤติกรรมซึ่งเปิดเผยให้เห็นสิ่งที่เรียกว่า “ตัวตน” (the self) นั้น เป็นปรากฏการณ์ที่มีความเป็นพหุที่แยกแตกเป็นเลี้ยวส่วนซึ่งแปรผันไปตามสภาวะการณ์ทางสังคมและตำแหน่งในสังคมและพลังใต้สำนึก “ตัวตน” ถูกทำให้กลายเป็นส่วนประกอบภายในเกมของภาษา [และวาทกรรม] และภายในสนามของปฏิบัติการและความสัมพันธ์ทางอำนาจที่เป็นตัวกำหนดตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมที่มนุษย์เผชิญหน้าอยู่ในการดำเนินชีวิตประจำวันของตน ข้อพิจารณาดังกล่าวทำให้มุมมองของ Foucault หันเหออกไปจากความคิดของ Althusser ในแง่ที่ว่าไม่มีความสัมพันธ์ในลักษณะที่เป็นกลไกระหว่างตัวตนที่เป็นปัจเจกบุคคล [“agency/agents” หรือ “subject”] และชนชั้น ตำแหน่งของอาชีพและสิทธิอำนาจที่พวกเขามีอยู่ในสังคม บทบาทของอุดมการณ์ (ideology) ในฐานะที่เป็น “ตัวกำหนด” ที่ไม่อาจต้านทานได้ที่มีต่อจิตของมนุษย์ให้อยู่ในลักษณะที่เป็นเอกภาพ จำเป็นต้องถูกละทิ้ง ตัวตนเป็นผลผลิตของวาทกรรมและปฏิบัติการจำนวนมากที่มีอยู่ทุกหนแห่งในสังคม

2.2 ภาษาและวาทกรรม

เราได้เห็นแล้วว่า “ภาษา” (language) เป็นจุดเน้นหลักในการวิเคราะห์ของ Foucault ที่วางพื้นฐานอยู่บนแนวคิดเรื่องวาทกรรม (discourse)⁶

6. ดูรายละเอียดในเรื่องวาทกรรมและการวิเคราะห์วาทกรรมได้ใน ไชยรัตน์ [2545n].

อย่างไรก็ตาม เราจำเป็นต้องเข้าใจว่า ภาษาไม่ได้เป็นสิ่งที่ “บริสุทธิ์” กล่าวคือ ภาษาไม่ได้เป็นสื่อในการแสดงออกที่เป็นกลางแต่อย่างใด “วาทกรรม” เป็นเรื่องของ การแสดงออกซึ่งความสัมพันธ์ทางอำนาจ (power relations) และ สะท้อนให้เห็นถึงปฏิบัติการและตำแหน่งต่าง ๆ ที่ยึดโยงอยู่กับสิ่งเหล่านี้ วาทกรรมในที่นี้จึงหมายถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่สามารถถูกคิด ถูกเขียนหรือถูกพูดเกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ ที่มีลักษณะเฉพาะ [เช่น รถยนต์ หรือน้ำยาทำความสะอาด] หรือ ประเด็นหรือสาขาของความรู้เฉพาะด้านเฉพาะทาง [กีฬาหรือการแพทย์] ในแง่นี้ ความสามารถที่จะใช้วาทกรรมจึงสะท้อนให้เห็นอำนาจในการควบคุมของความรู้เฉพาะด้าน นอกจากนั้นยังมีนัยว่าวาทกรรมได้ถูกใช้ในความสัมพันธ์ที่มีกับ มนุษย์คนอื่น ๆ ที่ไม่มีอำนาจควบคุมดังกล่าวและไม่มีข้ออ้างอันชอบธรรมในการครอบครองความรู้นั้น ๆ ตัวอย่างเช่น อำนาจควบคุมบงการของวาทกรรมเฉพาะด้านอย่างเช่นวาทกรรมของวิชาแพทย์และวิชากฎหมายได้ทำให้สามารถทำการควบคุมบงการคนที่ไม่มีความรู้ในเรื่องเหล่านั้นเช่นคนป่วยและลูกความ

ดังนั้น การใช้วาทกรรมจึงช่วยทำให้ผู้พูดสามารถฉายใช้ความรู้เกี่ยวกับเรื่องเฉพาะด้านเฉพาะทาง [เช่นสุขภาพหรือคดีความ] ในลักษณะที่อ้างได้ว่ามีความถูกต้อง [หรือเป็นความจริง] ตามมาตรฐานกฎเกณฑ์ที่ถูกกำหนดเอาไว้ในวาทกรรมที่เกี่ยวกับเรื่องนั้น ๆ แพทย์มีความสามารถในการวินิจฉัยสุขภาพโดยทั่วไปของผู้ป่วยหรือคนที่ไม่มีความรู้ในวิชาแพทย์ในแง่ขององค์ความรู้ทางการแพทย์ที่วางอยู่บนพื้นฐานของหลักฐานและข้อมูลข่าวสารทางวิทยาศาสตร์เกี่ยวกับโครงสร้างและการทำงานของร่างกายมนุษย์ ในอีกด้านหนึ่งนั้น ผู้ป่วยก็จะต้องยึดถือและปฏิบัติตามคำพูดของแพทย์ในฐานะเป็นขั้นตอนในการทำให้อาการป่วยไข้ทุเลาลง ด้วยเหตุนี้วาทกรรมของวิชาแพทย์ [ซึ่งสะท้อนออกมาจากการได้รับการฝึกฝนของแพทย์] จึงกลายเป็นวิธีการที่ทำให้ความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างแพทย์กับผู้ป่วยมีความมั่นคงและถูกตรึงเอาไว้ วาทกรรมจึงเป็นสื่อกลางที่รูปแบบของการควบคุมถูกสำแดงออกมาและทำให้เกิดความเป็นไปได้ตั้งแต่แรก

ตัวอย่างของวาทกรรมในสาขาวิชาชีพดังที่กล่าวข้างต้น [และวิชาชีพอื่น ๆ เช่น การสอนหนังสือ การทำงานทางสังคมและจิตเวช] สะท้อนให้เห็นถึงอำนาจในการควบคุมคนอื่น ๆ ที่ให้อภิสิทธิ์กับผู้ใช้อำนาจ อย่างไรก็ตาม วาทกรรมก็

มีอยู่จำนวนมากและแตกต่างกันหลากหลายโดยทำหน้าที่ในหลาย ๆ ด้านและในหลาย ๆ บทบาท ตัวอย่างเช่น ลัทธิบูชาเชื้อชาติและลัทธิบูชาเพศก็เป็นอุดมการณ์ด้วยในแง่ที่พยายามรองรับความถูกต้องชอบธรรมให้กับความไม่เท่าเทียมกัน สิ่งที่บทความนี้ต้องการชี้ให้เห็นก็คือความสัมพันธ์ที่แนบแน่นและแยกย่อยระหว่างวาทกรรมกับอำนาจและการควบคุม

ประเด็นสำคัญสองประการที่เกี่ยวข้องกับความคิดเรื่องการลดความสำคัญของ subject (decentering the subject) ที่ Foucault พยายามชี้ให้เห็นก็คือ ประการแรก การให้ความสำคัญกับความคิดในการเคลื่อนไหวย้ายตัวปัจเจกบุคคลให้หลุดพ้นออกมาจากการเป็นศูนย์กลางของการวิเคราะห์สังคมตามทฤษฎีนี้ การวิเคราะห์ที่เริ่มต้นจากการทำความเข้าใจหรือให้ความสำคัญกับความหมายและแรงจูงใจของปัจเจกบุคคลนั้นได้รับการพิสูจน์แล้วว่าไม่เพียงพอที่จะอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคม ประการที่สอง ความคิดที่ว่าปัจเจกบุคคลมีความคงเส้นคงวา มีเอกภาพในตัวเองและมีเหตุผลนั้นจะต้องถูกปฏิเสธอย่างจริงจังเนื่องจากการเป็นการมองข้ามความซับซ้อนและความแปรปรวนของจิตมนุษย์

2.3 อำนาจรูปแบบต่าง ๆ

(1) อำนาจขององค์อธิปัตย์ (Sovereign Power)

Foucault วิเคราะห์ subject ของอำนาจจากจุดยืนของนักประวัติศาสตร์ที่สืบค้นร่องรอยการปรากฏตัวขึ้นมาตลอดเวลาของรูปแบบเฉพาะของอำนาจในแง่ของวิวัฒนาการทางสังคม ในงานเขียนชื่อ Discipline and Punish [1977] Foucault วาดภาพพัฒนาการของรูปแบบสมัยใหม่ของอำนาจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งอำนาจในการสร้างวินัย (disciplinary power) ซึ่งเข้ามาแทนที่อำนาจขององค์อธิปัตย์หรือกษัตริย์ที่มีมาก่อนหน้านั้น Foucault ชี้ให้เห็นว่าภายใต้ระบบพิวดัลและระบบกษัตริย์ อำนาจอยู่ในตัวบุคคลขององค์อธิปัตย์ที่มีอำนาจอันไม่จำกัดเหนือไพร่ฟ้าของเขา/ของหล่อน อาชญากรรมที่เกิดขึ้นในระบบแบบนี้ถูกมองว่าเป็นภัยคุกคามต่อสมบูรณาญาสิทธิอำนาจของกษัตริย์ และจะ

ต้องได้รับการลงทัณฑ์ในที่สาธารณะเพื่อให้คนเห็นได้ทั่วไป ทั้งนี้ก็เพื่อตอกย้ำอำนาจของกษัตริย์และชนชั้นปกครองด้วยการสร้างความหวาดกลัวให้เกิดขึ้นในหัวใจของผู้ที่มาชม จากตัวอย่างอันนี้ Foucault ได้บันทึกเอาไว้ในหน้าแรกของงานเขียนชื่อ Discipline and Punish เกี่ยวการทำทัณฑ์ทรมานอันน่าสยดสยองและการประหารชีวิตอาชญากรที่ก่อคดีลอบปลงพระชนม์ในช่วงก่อนการปฏิวัติในฝรั่งเศส Poster [1984: 97] ให้ข้อพิจารณาว่า ทัณฑ์ทรมานในลักษณะนั้นไม่ใช่การกระทำทารุณกรรมโดยไม่มีคำอธิบาย ทว่าเป็นปฏิบัติการที่เต็มไปด้วยกฎระเบียบอย่างมีเหตุผลในฐานะเป็น “พิธีกรรมที่ตอกย้ำพระราชอำนาจของกษัตริย์ต่อหน้าชาวโลก”

โดยทั่วไปนั้น กษัตริย์หรือขุนนางในยุคพิวตัลใช้อำนาจเป็นระยะ ๆ ในกรณีเฉพาะเพื่อให้เกิดความมั่นใจว่าจะมีการถ่ายโอนผลผลิตของชาวนาเมาไว้ที่ตนอย่างต่อเนื่อง อำนาจไม่ได้ถูกใช้อย่างต่อเนื่องเพื่อกดบังคับประชาชนในชีวิตประจำวันของพวกเขา [Bauman 1982; Clegg 1989] แนวคิดเกี่ยวกับอำนาจในฐานะเป็นสิ่งที่ถูกใช้เป็นระยะ ๆ และโดยเฉพาะในฐานะเป็นสิ่งที่ส่งผลทางลบซึ่งทำหน้าที่ป้องกันหรือห้ามไม่ให้ทำนี้ ปรากฏอยู่ในงานเขียนของนักปรัชญาการเมืองเช่น Hobbes และ Locke รวมทั้งนักทฤษฎีสังคมสมัยใหม่เช่น Dahl และ Lukes [Clegg 1989] Foucault ซึ่งให้เห็นว่าการสร้างแนวความคิดเรื่องอำนาจแบบนี้เกี่ยวข้องกับการปรากฏตัวของอำนาจของกษัตริย์ซึ่งก่อตัวขึ้นมาในช่วงยุคกลางภายใต้บริบทของการแข่งขัน ความขัดแย้งและการต่อสู้ที่ยืดเยื้อยาวนาน

(2) อำนาจในการสร้างวินัย (disciplinary power)

อย่างไรก็ตาม Foucault ซึ่งให้เห็นในศตวรรษที่ 17 และ 18 ได้ปรากฏให้เห็นรูปแบบใหม่ของอำนาจที่มีประสิทธิผลมากกว่า อำนาจที่อยู่ในรูปแบบของ “การสร้างวินัย” นี้พยายามที่จะจัดวางคนให้อยู่ภายใต้การสอดส่องควบคุม (surveillance) อย่างต่อเนื่องมากกว่าที่จะสยบคนไว้ด้วยการลงทัณฑ์ทางกายภาพ ภายในช่วงเวลาประมาณ 80 ปี วิธีการในการทำทัณฑ์ทรมานก็หมดสิ้นไปและถูกแทนที่ด้วยระบบของการเฝ้าตรวจที่กระทำได้กว้างขวางกว่า

และไม่ได้ใช้ตัวบุคคลโดยมุ่งเน้นไปที่จิตวิทยาของปัจเจกบุคคล จากการนำไปใช้ในคุก กองทัพ ค่ายทหาร สถานบำบัดโรคจิตและวัด ระบบของอำนาจในการสร้างวินัยได้แพร่ขยายผ่านรูปแบบของการบริหารจัดการหลายรูปแบบเช่น โรงพยาบาลและโรงเรียน และระบบโรงงานอุตสาหกรรม อำนาจในการสร้างวินัยได้เคลื่อนย้ายเป้าหมายของการควบคุมไปที่ตัวของปัจเจกบุคคล โดยทำให้พวกเขา/หล่อนเข้าใจว่าตัวพวกเขาได้ตกอยู่ภายใต้การสอดส่องควบคุมอยู่ตลอดเวลา จนทำให้ปัจเจกบุคคลเริ่มควบคุมตนเอง จัดระเบียบพฤติกรรมของตนเองโดยคิดว่าตนกำลังตกอยู่ในสายตาของการควบคุมโดยคนอื่น

สำหรับ Foucault แล้ว อำนาจประเภทนี้ได้ปรากฏให้เห็นในความคิดของ Jeremy Bentham เกี่ยวกับตัวแบบของคุกที่สมบูรณ์ที่สุดที่เรียกว่า Panopticon⁷ ซึ่งเป็นอาคารวงกลมที่มีหอคอยสูงอยู่ตรงกลางรายรอบด้วยห้องซังที่ตามไฟเอาไว้ข้างในห้อง ดังนั้น ทุก ๆ ห้องซังทั้งหมดสามารถตกอยู่ภายใต้การสอดส่องควบคุมโดยผู้สังเกตเพียงคนเดียวที่อยู่ในหอคอย ขณะที่ผู้สังเกตสามารถทำให้ผู้ที่ถูกสังเกตมองไม่เห็นตัวได้ คน[คนป่วย คนบ้า อาชญากร คนงาน เด็กนักเรียน]ที่อยู่ในห้องซังตระหนกตีว่าเป็นไปไม่ได้ที่พวกเขาจะหลบหนีการจับจ้อง (gaze) ของผู้สังเกตไปได้ และพวกเขาจะต้องตกอยู่ภายใต้การควบคุมอยู่ตลอดเวลา ดังนั้น ในความเป็นจริงแล้ว หลักการของการสอดส่องควบคุมได้ถูก “กลืน” เข้าไปในตัวของปัจเจกบุคคล ในแง่นี้การทำหน้าที่ของอำนาจได้กลายเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นโดยอัตโนมัติมากกว่าที่จะเป็นผลของการใช้อำนาจอย่างโจ่งแจ้งโดยตัวกระทำที่อยู่ภายนอก [เช่น กษัตริย์] จริง ๆ แล้ว หลักการอันนี้วางพื้นฐานอยู่บนตัวแบบ Panopticon และช่วยทำให้รูปแบบอันใหม่ของอำนาจในการสร้างวินัยมีลักษณะเฉพาะที่และมีความสำคัญต่อการวิเคราะห์ของ Foucault

การสยบให้หนึ่งและการควบคุมที่กระทำต่อคนจำนวนมากในสถาบันที่มีลักษณะเฉพาะ [เช่น หักทสสถาน โรงเรียน โรงงาน] เกิดขึ้นมาได้ด้วยการเพิ่มความสามารถในการคาดเดาล่วงหน้าในการแสดงพฤติกรรมภายในสถานการณ์หนึ่ง ๆ ด้วยเหตุนี้ ปัจเจกบุคคลที่อยู่ภายในสถานการณ์เฉพาะเหล่านี้จะถูกกด

7. ดูรายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องนี้ได้ใน สายพิณ [2544: เริงอรธที่ 3 หน้า 36-37]

ให้อยู่ภายใต้รูปแบบของการฝึกฝนและการปรับแก้ในบริบทของการใช้ชีวิตประจำวันซึ่งปัจเจกบุคคลแต่ละคนถูกปฏิบัติในลักษณะดังกล่าวข้างต้น กล่าวโดยสรุปจะเห็นได้ว่ามีแรงบีบที่กระทำต่อปัจเจกบุคคลให้ต้องทำตัวสอดคล้องเหมือนกับมาตรฐานของ “ภาวะปกติ” (normality) ภายในอาณาบริเวณของการสอดส่องควบคุม และจริง ๆ แล้วเป้าหมายของเทคนิคการสอดส่องควบคุมก็คือการทำให้ “การสร้างความเป็นปกติ” (normalisation) บรรลุผล หลังจากนั้นการเฝ้าระวังตนเองของปัจเจกบุคคลก็จะถูกดูดกลืนเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของระบบการสอดส่องควบคุม ตัวอย่างก็คือการใช้ระบบแฟ้มบันทึกประวัติ ระบบการจำแนกแยกแยะประเภท [และรูปแบบอื่น ๆ ของการประเมินผลและการเฝ้าติดตาม] ในโรงเรียน โรงพยาบาล คุก รวมทั้งโรงงาน ดังที่ Poster ตั้งข้อสังเกตว่า “ด้วยเหตุนี้สังคมทุนนิยมจึงมีวิธีการในการควบคุม – หมายถึง เทคโนโลยีของอำนาจ – ซึ่งสามารถถูกนำไปใช้ในสถานที่ต่าง ๆ มากมาย” [Poster 1984: 103]

ข้อเท็จจริงนี้มีความสำคัญมากในการทำความเข้าใจการแตกหักทางความคิดของ Foucault ที่มีต่อหลักการของแนวคิด Marxism ขณะที่ยังคงให้ความสนใจในการสร้างแนวทางการวิเคราะห์สังคมแบบ “วิพากษ์” (critical) อย่างไรก็ตาม Poster ก็ไม่ไกลกว่านั้นโดยชี้ว่า Foucault ไม่ได้กล่าวถึงระบบราชการ (bureaucracy) และคอมพิวเตอร์ โดยที่ “ทั้งสองอย่างนี้ช่วยทำให้หลักการในการควบคุมวินัยแข็งแกร่งมากขึ้น” [Poster 1984: 103] กล่าวคือทั้งระบบราชการและคอมพิวเตอร์ช่วยขยายและแพร่กระจายลักษณะของการควบคุมวินัยในปลายศตวรรษที่ 20 กลไกต่าง ๆ ของกระบวนการข้อมูลข่าวสารที่เข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องกับระบบราชการ [การใช้คน] และคอมพิวเตอร์ [การใช้เครื่องมือ] นั้นทำให้ความสามารถในการเฝ้าติดตาม (monitor) พฤติกรรมขยายขอบเขตออกไปไกลกว่าความคิดในเรื่องของการจัดระเบียบร่างกายในพื้นที่อันจำกัดตามที่ Foucault มองเห็น Poster สังเกตเห็นว่ายุคอิเล็กทรอนิกส์ได้เอาชนะข้อจำกัดในเรื่องพื้นที่ (space) ที่เกิดจากการควบคุมตามลำดับชั้น

(3) อำนาจต่อร่างกาย (Bio-power)

รูปแบบของอำนาจอีกรูปแบบหนึ่งซึ่งปรากฏตัวให้เห็นในยุคสมัยใหม่ก็คือ

อำนาจที่ Foucault เรียกว่า “อำนาจที่กระทำต่อร่างกาย” (bio-power) เช่นเดียวกับอำนาจในการสร้างวินัย อำนาจต่อร่างกายแตกต่างไปจากอำนาจของกษัตริย์หรืออำนาจขององค์อธิปัตย์ (sovereign power) อย่างไรก็ตาม สิ่งที่แตกต่างกันไปจากอำนาจในรูปแบบของการสร้างวินัยก็คือ อำนาจที่กระทำต่อร่างกายนั้นไปที่ร่างกาย และเป้าหมายอยู่ที่ประชากรทั้งหมด แทนที่จะเป็นปัจเจกบุคคลเฉพาะคน/เฉพาะกลุ่ม ในงานเขียนชื่อ The History of Sexuality [1984] Foucault ให้เหตุผลว่า รัฐบาลได้ตระหนักว่าตนกำลังเข้าไปเกี่ยวข้องกับปัญหาในการควบคุมประชากรทั้งหมดในรูปแบบของตัวแปรต่าง ๆ เช่น อัตราการเกิดและการตาย ความยืนยาวของชีวิต สุขภาพ การเจ็บป่วย อาหารและที่อยู่อาศัย ดังนั้น ในศตวรรษที่ 18 ปริมาณเรื่องเพศ (sexuality) ได้กลายมาเป็นจุดเน้นของวาทกรรมอย่างเข้มข้นทั้งนี้โดยมีเป้าหมายที่จะจัดระเบียบควบคุมและจัดการเรื่องเพศโดยการสร้างนิยามของ “ความปกติ” ของเรื่องเพศ นับจากต้นศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา ได้มีการพูดและเขียนมากมาย [วาทกรรม/discourse] เกี่ยวกับเรื่องเพศ โดยพยายามที่จะกำหนดขอบเขตที่ชัดเจนและเป็นปกติของการตอบสนองทางเพศและประเภทของอัตลักษณ์ทางเพศ (sexual identities) ที่ได้รับอนุญาตและเป็นไปได้ภายในบริบททางสังคมที่มีลักษณะเฉพาะ

Foucault ต้องการชี้ให้เห็นประเด็นที่ว่าเรื่องเพศนี้เกิดขึ้นในลักษณะตรงกันข้ามกับฐานคติแบบเก่าที่ว่ายุค Victorian เป็นยุคของการกตบั้งคับอย่างรุนแรงที่สุดในเรื่องเพศ และนี่ก็คือประเด็นสำคัญเกี่ยวกับรูปแบบของอำนาจสมัยใหม่ [และวาทกรรม] ในความคิดของ Foucault รูปแบบของอำนาจในยุคสมัยใหม่อย่างเช่นอำนาจที่กระทำต่อร่างกายเปิดโอกาสความเป็นไปได้ให้กับการนำไปใช้ในการควบคุมและการกตบั้งคับมากกว่าที่จะเป็นเรื่องของการปิดกั้น การห้ามและการปฏิเสธ การก่อดัวและคลี่คลายของวาทกรรมเกี่ยวกับวิชาชีพอ่างเช่นการบำบัดอาการป่วยทางจิต วิชาแพทย์ งานสงเคราะห์สังคม รวมถึงวิชาต่าง ๆ เช่น สังคมวิทยาและอาชญาวิทยา “มีอิทธิพลอย่างมากต่อพัฒนาการและการแพร่กระจายเทคนิคใหม่ ๆ ของอำนาจ” [Best and Kellner 1991: 50] แน่แน่นอนว่าวาทกรรมเหล่านี้ได้แพร่กระจายรูปแบบต่าง ๆ

ของอำนาจและการควบคุมเข้าไปในชีวิตประจำวันของประชากร หมายความว่าวาทกรรมเหล่านี้ทำให้ปฏิบัติการ นิสัย และการทำงานประจำวันบางอย่างเป็นเรื่องปกติขณะที่สร้างความเบี่ยงเบนและความไม่ปกติให้กับสิ่งที่ต้องการกีดแยกออกไปให้พ้น

(4) รูปแบบของอำนาจสมัยใหม่: ความรู้

ทั้งอำนาจในการสร้างวินัย (disciplinary) และอำนาจที่กระทำต่อร่างกาย (bio-power) เป็นรูปแบบใหม่ของอำนาจที่ปรากฏให้เห็นอยู่ตลอดเวลาในสังคม และแสดงให้เห็นถึงอำนาจที่เป็นทางเลือกให้กับอำนาจขององค์อธิปัตย์หรือกษัตริย์ โดยที่อำนาจแบบนี้ [รวมทั้งที่สะท้อนออกมาให้เห็นในรูปของอำนาจรัฐหรืออำนาจชนชั้น] ได้ถูกใช้เป็นระยะ ๆ จากข้างบนพุ่งตรงดิ่งลงมาข้างล่างโดยผู้กระทำที่เป็นศูนย์กลาง และมีลักษณะที่ตรงข้ามกับอำนาจรูปแบบใหม่ซึ่งมีอยู่อย่างต่อเนื่อง แพร่กระจายไปทั่ว และมีลักษณะเฉพาะแต่ละแห่ง (localized) อำนาจที่แพร่กระจายอยู่ทั่วทุกแห่งนี้ได้ถูกใช้ภายในสังคม/ชุมชนมากกว่าถูกใช้จากข้างบนลงมา Foucault ให้ความสนใจน้อยมากในประเด็นที่ว่า อำนาจมาจากไหน, ใครมีอำนาจและใช้อำนาจด้วยเพื่ออะไร แต่กลับให้ความสนใจอย่างมากกับเรื่องของ "กระบวนการที่ subject ได้ถูกสร้างขึ้นมาจากการใช้อำนาจ" [Sarup 1988: 82] กล่าวคือ บัจเจบุคคลในบริบททางสังคมเฉพาะแห่งได้รับผลกระทบจากความสัมพันธ์ทางอำนาจในรูปของอัตลักษณ์ส่วนตัว, ทัศนคติ และความเชื่อที่มีอยู่แล้ว [ด้านจิตวิทยา] ได้อย่างไร

จุดยืนของ Foucault ในเรื่องอำนาจและความสัมพันธ์ที่มีอย่างแนบแน่นกับความรู้ (knowledge) ได้รับอิทธิพลอย่างมากจากงานเขียนของนักปรัชญาชื่อ Nietzsche ซึ่งมองอำนาจในแง่ของ "ความต้องการเถลิงอำนาจ" (the "will to power") ทฤษฎีที่พูดถึงอำนาจปรากฏในงานเขียนของ Marx หรือของนักเศรษฐศาสตร์แนวเสรีนิยมซึ่งมองว่าอำนาจถูกใช้จากผู้กระทำที่เป็นศูนย์กลางเช่นรัฐ หรือกลไกบางอย่างของรัฐธรรมนุษย์เช่นกฎหมาย สิทธิและอำนาจอธิปไตย Foucault นำเอาประเด็นเหล่านี้มาใช้ในการชี้ให้เห็นถึงความพึ่งพิงกันระหว่างอำนาจ (power) และความรู้ (knowledge) ซึ่งเป็นประเด็น

หลักในข้อถกเถียงของเขา ความเชื่อมโยงกันระหว่างอำนาจและความรู้ปรากฏให้เห็นในลักษณะของการสร้างความสามารถและกิจกรรมรูปแบบใหม่ ๆ ให้กับปัจเจกบุคคล ร่างกายที่ถูกทำให้เชื่อ/อยู่ในโอวาท (docile bodies) ซึ่งถูกสร้างขึ้นมาโดยการสร้างวินัยในชีวิตประจำวันหรือปฏิบัติการเรื่องเพศที่ถูกทำให้เป็นเรื่องปกติ รวมถึงอัตลักษณ์ที่ถูกผลิตโดยผ่านวาทกรรมใหม่ ๆ เกี่ยวกับเรื่องเพศ ล้วนแสดงให้เห็นถึงผลที่เกิดจากการใช้อำนาจ อำนาจสมัยใหม่ไม่ได้ปฏิบัติการโดยผ่านการกดบังคับหรือการจำกัดความสามารถและกิจกรรมที่มีอยู่ แต่โดยผ่านการสร้างอัตลักษณ์ใหม่ ๆ ความรู้และปฏิบัติการ ในแง่นี้ เห็นได้ว่าความรู้ในรูปของวาทกรรม (discursive knowledge) มีลักษณะของการปฏิบัติในแง่ของผลกระทบ [ดังนั้นจึงเรียกควบคู่กันไปว่า “วาทกรรม/ปฏิบัติการ”] วาทกรรมในลักษณะนี้ปรากฏให้เห็นไม่เพียงแต่ในตัวตนที่เป็นงานเขียนนั้น แต่ยังปรากฏให้เห็นในปฏิบัติการของสถาบันและขององค์กรด้วย [Clegg 1989: 153]

Foucault มองอำนาจไม่ใช่ในรูปของสินค้า (commodity) ที่อาจจะได้มาหรือขายมาครอบครอง และไม่ใช่ในรูปของทรัพย์สินของปัจเจกบุคคลหรือชนชั้น “ทว่าอำนาจมีลักษณะเป็นเครือข่าย ซึ่งสายใยของมันถักทอไปทั่วทุกหนทุกแห่ง” [Sarup 1988] “การต่อต้าน” (resistance) ก็เช่นกัน ปรากฏให้เห็นทั่วทุกแห่งหนและเพิ่มความจำเป็นให้กับการสร้างวินัยและการกดบังคับ ดังนั้น Foucault จึงมองสังคมสมัยใหม่ว่ามีลักษณะของการจำแนกแยกแยะและแตกตัวสูงมาก ภายในสังคม อำนาจโดยตัวมันเองก็แปรผันไปตามทรัพยากรจำนวนมากที่แตกต่างกัน และสามารถพบเห็นได้ในสถานที่ต่าง ๆ และในความสัมพันธ์ทางสังคม Foucault มองอำนาจในแง่ของการเป็นสนามของความสัมพันธ์ที่หลากหลายและเคลื่อนตัวตลอดเวลา โดยที่การครอบงำก็เปลี่ยนรูปแบบตลอดเวลาด้วย อำนาจในความคิดของ Foucault จึงเป็นเครือข่ายของพันธมิตรที่มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา โดยเปิดกว้างให้กับการต่อต้านด้วย [Clegg 1989: 153]

สำหรับ Foucault นั้น กลไกของอำนาจทำหน้าที่อย่างเป็นอิสระจากประชาชน ประเด็นนี้สอดคล้องกับความเชื่อของ Foucault ที่ว่า subject ได้

ตายไปแล้ว และควรจะต้องถูกลดความสำคัญลง มนุษย์ [หรือ subject] เป็นแค่เพียงช่องทางผ่านของปฏิบัติการของอำนาจและขณะเดียวกันก็ “ถูกผลิต” โดยอำนาจอันนั้น หมายความว่า อัตวิสัยของปัจเจกบุคคล [อัตลักษณ์ ความเชื่อที่มีอยู่ในตัว] เป็นผลกระทบของความสัมพันธ์ทางอำนาจเนื่องจากปัจเจกบุคคลได้ถูกท้อหุ้มเอาไว้ในรูปแบบต่าง ๆ ของวาทกรรมและปฏิบัติการ อำนาจจึงมีอยู่ทุกหนทุกแห่ง [ควบคู่ไปกับการต่อต้าน] และจึงเป็นไปได้ที่จะก้าวออกมาให้หลุดพ้นจากเครือข่ายขอบอำนาจหรือเคลื่อนตัวให้หลุดออกมาจาก “สนามของพลัง”

ได้มีการถกเถียงกันว่าในงานชิ้นหลัง ๆ ของ Foucault ได้เปลี่ยนจากการให้ความสำคัญเป็นอันดับแรกกับอำนาจและการครอบงำและผลกระทบมีต่ออัตวิสัยและการก่อรูปของอัตลักษณ์ของตนเองขึ้นมา ในแง่นี้ งานของ Foucault เกี่ยวกับจริยศาสตร์และ “เทคโนโลยีของการสร้างตัวตน” (technology of the self) ได้หันความสนใจไปที่ตัวตน อัตวิสัย และความสามารถของปัจเจกบุคคลในการสร้างอัตลักษณ์ของตนเองขึ้นมา [Best and Kellner 1991: 65] อย่างไรก็ตาม ไม่ได้หมายความว่า Foucault ละทิ้งความคิดเกี่ยวกับการลดความสำคัญของ subject ลงแต่อย่างใด Foucault ยังคงมีความเชื่อว่ามนุษย์ได้ถูกสร้างเงื่อนไขโดยวาทกรรมและปฏิบัติการทางสังคม แต่ปัจจุบันปัจเจกบุคคลถูกมองว่าเป็นผู้กระทำที่มีความริเริ่มสร้างสรรค์ซึ่งสามารถเอาชนะข้อจำกัดที่ถูกสังคมกำหนดและสามารถบรรลุถึงซึ่งการเป็นนายเหนือตัวเอง (self-mastery) ได้

2.4 การแตกหักกับแนวคิดมาร์กซิสม์และทฤษฎีแบบเบ็ดเสร็จหรือทฤษฎีขนาดใหญ่ (Total or Grand Theory)

จากที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่าแนววิเคราะห์ของ Foucault มีลักษณะที่แตกหักกับแนวคิดมาร์กซิสม์คลาสสิก คือ ประการแรก การที่ Foucault ยืนยันว่าอำนาจไม่มีศูนย์กลางหรือแหล่งที่มา และไม่มี subject ที่ “ครอบครอง” อำนาจ ทำให้ Foucault มีจุดยืนที่แตกต่างจากมาร์กซิสม์ที่ให้ความสำคัญกับการต่อสู้ทางชนชั้นและรัฐในฐานะเป็นจุดรวมของอำนาจ ประการที่สอง

ข้อเสนอของ Foucault ที่ว่าอำนาจเป็นปรากฏการณ์ที่แปรผันซึ่งดำรงอยู่ในสภาวะการณ์ทางสังคมและตำแหน่งแห่งที่ที่หลากหลายนั้น มีนัยชี้ให้เห็นว่าจุดเน้นของแนวคิดมาร์กซิสต์เรื่องวิธีการผลิต (mode of production) และการทำงานในปริมาตรของอุตสาหกรรมได้ถูกตั้งคำถามแล้ว

ตั้งแต่ทศวรรษปี 1960s เป็นต้นมา นักคิดแนวมาร์กซิสต์ได้เริ่มตระหนักถึงข้อจำกัดของแนวคิดมาร์กซิสต์ในการทำความเข้าใจเรื่องของการครอบงำที่อยู่นอกโรงงานและสถานประกอบการ คนกลุ่มต่างๆ เช่น ผู้หญิง เด็ก ๆ นักเรียน/นักศึกษา คนกลุ่มน้อย เป็นต้น ได้รับผลกระทบจากการครอบงำ และไม่สามารถทำความเข้าใจได้ในกรอบของสถานประกอบการเท่านั้น กล่าวโดยสรุป ชีวิตประจำวันที่อยู่นอกสถานประกอบการไม่สามารถเข้าใจได้โดยใช้วิธีการแบ่งประเภทตามแนวคิดมาร์กซิสต์คลาสสิก Foucault จึงได้ชี้ให้เห็นความไม่พอเพียงของแนวคิดมาร์กซิสต์โดยเสนอว่าเทคโนโลยีใหม่ ๆ ของอำนาจได้ปรากฏตัวขึ้นมาตามจุดต่าง ๆ มากมายหลากหลายในพื้นที่ทางสังคม และไม่ได้มีตำแหน่งแห่งที่อยู่ในรัฐอย่างที่นักคิดแนวมาร์กซิสต์ [และแนวเสรีนิยม] พูดยุถึง [Poster 1984: 104] การวิเคราะห์สังคมแนววิพากษ์จะต้องสามารถครอบคลุมถึงข้อเท็จจริงนี้ด้วยการพุ่งความสนใจไปที่ชุดของปฏิบัติการที่มีลักษณะเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบของอำนาจและการครอบงำที่มีลักษณะเฉพาะด้วย

จากจุดยืนของ Foucault ดังกล่าว เราจึงไม่สามารถเชื่อถือทฤษฎีที่มีลักษณะเบ็ดเสร็จครอบคลุมทุกเรื่องของ Marx ได้ [ทฤษฎีขนาดใหญ่/สากล (grand/universal theory) ซึ่งเป็นทฤษฎีที่พยายามอธิบายทุกสิ่งทุกอย่างในรูปของการสร้างมโนทัศน์ที่เป็นกรอบความคิดครอบคลุมกว้างขวาง] แนวคิดมาร์กซิสต์มองการครอบงำว่าเป็นการแสดงออกของความเป็นเอกภาพ/องค์รวมที่มีการพึ่งพิงกันขององค์ประกอบย่อย ๆ [หมายถึงวิธีการผลิตแบบทุนนิยม (capitalist mode of production) ความขัดแย้ง การต่อสู้ และรูปแบบของอำนาจทั้งหมดได้ถูกลดทอนลงให้เหลือแก่นแกนเพียงอันเดียว จากการมองอำนาจในลักษณะที่หลากหลายและกระจายตัวนี้เองที่ Foucault สามารถมองเห็นเทคโนโลยีของอำนาจ [และรูปแบบต่าง ๆ ของการต่อต้าน] ว่ามีลักษณะเฉพาะและก็มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ดังนั้น สำหรับ Foucault แล้ว

“ระบอบของอำนาจ” (regime of power) ที่ผู้หญิง เกย์ นักโทษ คนที่อยู่ในสถานกักกัน และชนกลุ่มน้อยด้านชาติพันธุ์ เผชิญหน้าอยู่ จึงไม่สามารถลดทอนลงมาให้เป็นแค่เพียงมโนทัศน์อันเดียวที่อธิบายได้ครอบคลุมทุกเรื่องอย่างเช่น “วิถีการผลิต” (mode of production) [Poster 1984: 104]

2.5 Foucault แก้ปัญหาทวิลักษณ์นิยมได้หรือไม่?

คำถามของเราสำหรับบทความนี้ก็คือนิวทริคของ Foucault สามารถก้าวข้ามพ้นปัญหาทวิลักษณ์นิยมที่เกิดจากมโนทัศน์ agency/action และ structure ได้หรือไม่? เห็นได้ชัดว่า จริง ๆ แล้วนี่คือสิ่งที่ Foucault ต้องการทำ และแน่นอนว่านักวิจารณ์บางคนก็เชื่อว่านี่คือสิ่งที่เขาทำสำเร็จ [Silverman 1985: 82-92] อย่างไรก็ตาม ในความเห็นของผู้เขียนนั้น Foucault ไม่ได้จัดการหาทางออกให้กับปัญหาทวิลักษณ์นิยมหรือนำเสนอบทสังเคราะห์ที่เพียงพอแต่อย่างใด ไม่ต้องสงสัยเลยว่านิวทริคของ Foucault เป็นความพยายามที่จะเสนอการวิเคราะห์ที่หลีกเลี่ยงการให้ความสำคัญอย่างสิ้นเปลืองกับมโนทัศน์อันใดอันหนึ่งในทั้งสองมโนทัศน์นี้ของนิวทริคที่ได้กล่าวถึง และ Foucault ก็พยายามแสดงให้เห็นว่าเขาไม่ได้สังกัดอยู่ในแนวคิดดังกล่าว ในแง่หนึ่ง Foucault ต้องการหลีกเลี่ยงความผิดพลาดของแนวคิดมนุษยนิยมซึ่งลดทอนชีวิตทางสังคมและการวิเคราะห์สังคมให้เหลือแค่เพียงเจตนากรรมของปัจเจกบุคคลทั้งหลายที่กระทำการอย่างเป็นอิสระ ในอีกแง่หนึ่ง Foucault ก็ปฏิเสธแนวคิดแบบ Structuralism ที่เชื่อในเรื่องโครงสร้างเป็นตัวกำหนดซึ่งลดทอนชีวิตทางสังคมให้เหลือแค่พลังระดับ macro

อย่างไรก็ตาม อาจเป็นไปได้ที่จะโต้แย้งว่า Foucault ประสบความสำเร็จตามเป้าหมายดังกล่าวได้ในระดับหนึ่ง จากการยอมรับจุดยืนที่เป็นกลางของ Foucault ในการเชื่อมประสานวาทกรรม ปฏิบัติการ อำนาจและความรู้เข้าด้วยกันให้เป็นเอกภาพ ทำให้จำเป็นต้องละเลยประเด็นสำคัญไปหลายอย่าง กล่าวคือ มุมมองหลายประการของแนวคิดมนุษยนิยมและโครงสร้างนิยมได้ถูกมองข้ามไป แนวคิดบางอย่างของนิวทริคโครงสร้างนิยมได้ถูกกลบเกลื่อนหรืออย่างน้อยก็ถูกลดทอนความสำคัญลงอันเป็นผลมาจากการที่มองอำนาจว่าเป็นเครือข่ายของพันธ-

วารสารอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

มิตรที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาภายในขอบข่ายของปฏิบัติการทางวัฒนธรรม

บรรณานุกรม

เอกสารภาษาไทย

- กาญจนา แก้วเทพ. 2528. *วิพากษ์ลัทธิมาร์กซ์: กลุ่มซ้ายใหม่ในฝรั่งเศส*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ผลึก.
- .2529. หลุยส์ อัลตูเชร์: *อุดมการณ์และกลไกทางอุดมการณ์ของรัฐ*. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- .2541. *การสื่อสารมวลชนด้วยทฤษฎีวิพากษ์ CRITICAL THEORY: แนวคิดและตัวอย่างงานวิจัย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ภาพพิมพ์.
- เชษฐา พวงหัตถ์. 2546. แนวความคิดหลักทางสังคมวิทยา เรื่อง โครงสร้าง-ผู้กระทำการ/Structure-Agency. เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการระดับชาติ สาขาสังคมวิทยา ครั้งที่ 2 จัดโดยคณะกรรมการสภานโยบายแห่งชาติ สาขาสังคมวิทยา สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, ณ โรงแรมมิราเคิล แกรนด์ คอนเวนชั่น กรุงเทพฯ, วันที่ 19-20 ธันวาคม 2546.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. 2540. *รัฐศาสตร์ การบริหารรัฐกิจ ทฤษฎี: หนึ่งทศวรรษรัฐศาสตร์แนววิพากษ์*. กรุงเทพฯ: ศูนย์วิจัยและผลิตตำรามหาวิทยาลัยเกริก.
- .2545ก. *วาทกรรมกับการพัฒนา. อำนาจ ความรู้ ความจริง เอกลักษณะ และความเป็นอื่น*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วิภาษา.
- .2545ข. *สันติวิทยา, โครงสร้างนิยม, หลังโครงสร้างนิยม กับการศึกษารัฐศาสตร์*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วิภาษา.
- จันทร์ เจริญศรี. 2544/2545. *โพสต์โมเดิร์นกับสังคมวิทยา*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วิภาษา.
- ปรีดา เฉลิมเผ่า กอนันตกุล. 2533. *เค้าโครงความคิดเรื่องโครงสร้างในการศึกษานิทานปรัมปราของโคลด เลวี-สเตราส์. วารสารธรรมศาสตร์*, 17. 1 [มิถุนายน]: 45-79.

สายพิณ ศุภุทธมงคล. 2544. *คุยกับคน: อำนาจและการต่อต้านชัดเจน*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

เอกสารภาษาต่างประเทศ

- Abercombie, N., et al. 2000. *The Penguin dictionary of sociology*. London: Penguin Books.
- Alexander, Jeffrey C. 1982-1983. *Theoretical logic in sociology*. 4 vols. Berkeley: University of California Press.
- .1985. *Neofunctionalism*. London: Sage.
- Althusser, Louis. 1969. *For Marx*. London: Allen Lane.
- .1971. Ideology and ideological state apparatuses. In *Lenin and philosophy*. London: New Left Books.
- .1984. *Essays on ideology*. London: Verso.
- Althusser, Louis, and Etienne Balibar, 1970. *Reading Capital*. London: New Left Books.
- Archer, Margaret S. 1982. Morphogenesis versus Structuration: On combining structure and action. *British Journal of Sociology*, 33: 455-483.
- Bauman, Sigmunt. 1992. Sociological response to Postmodernity. In *The intimation of Postmodernity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Becker, Howard. 1970. *Sociological Work*. Chicago: Aldine.
- Berger, Peter, and Thomas Luckmann. 1967. *The social construction of reality*. Garden City, N.Y.: Anchor.
- Bernstein, B. 1973. *Class, codes and control*. Volume I. London: Paladin.
- Best, S., and D. Kellner. 1991. *Postmodern theory: Critical interrogations*. London: Macmillan.

- Blumer, Herbert. 1969. *Symbolic interaction: Perspective and method*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall.
- Bottomore, Tom, and M. Rubel, eds. 1963. *Karl Marx: Selected writings in sociology and social philosophy*. Harmondsworth: Pelican.
- Browning, Gary, et al., eds. 2000. *Understanding contemporary society*. Theories of the Present. London: Sage Publications.
- Chouinard, Vera. 1997. Structure and agency: Contested concepts in human geography. *The Canadian Geographer*, 41. 4 [Winter]: 363-377.
- Clegg, Stuart R. 1989. *Frameworks of power*. London, Newbury Park, New Delhi: Sage Publications
- Collins, Randall, and Michael Makowsky. 1993. *The discovery of society*. 5th Ed.. New York: McGraw-Hall, Inc.
- Cooley, Charles H. 1902/1964. *Human nature and the social order*. New York: Scribner's.
- Crook, Stephen, et al. 1993. *Postmodernization: Change in advanced society*. London, Newbury Park & New Delhi: Sage Publications:
- Dahrendorf, Ralf. 1959. *Class and class conflict in industrial society*. Stanford, Calif.: Stanford University Press.
- Dant, Tim. 1991. *Knowledge, ideology and discourse*. London: Routledge.
- Dean, Mitchell. 1999. *Governmentality, power and rule in modern society*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications..
- Dreyfus, Hubert L., and Paul Rabinow. 1982. *Michel Foucault:*

Beyond structuralism and hermeneutics. Chicago: The University of Chicago Press.

Elias, Norbert. 1978. *What is sociology?*. New York: Columbia University Press.

.1991. *The society of individuals*. Cambridge, MA: Basil Blackwell.

Eisenstadt, S.N. 1985. Macro-societal analysis-background, development and indications. In *Macro-sociological theory: Perspective on sociological theory & methodology*, S.N. Eisenstadt, and H.J. Helle, eds. London: Routledge.

Foucault, Michel. 1962. *Madness and civilization: A history of insanity in the age of reason*. Translated by R. Howard. London: Tavistock.

.1966. *The order of things: An archaeology of human sciences*. London: Tavistock.

.1972. *The archaeology of knowledge*. Translated by A.M. Sheridan-Smith. London: Tavistock.

.1976. *The birth of the clinic: An archaeology of medical perceptions*. Translated by A.M. Sheridan-Smith. London: Tavistock.

.1977. *Discipline and punish: The birth of the prison*. Translated from the French by Alan Sheridan. Harmondsworth: Penguin.

.1980. *Power/Knowledge: Selected interviews and other writings 1972-1977*. Edited by C. Gordon. Brighton: Harvester.

.1984. *The history of sexuality: An introduction*.

- Harmondsworth: Penguin.
- Giddens, Anthony. 1971. *Capitalism and modern social theory*.
Cambridge: Cambridge University Press.
- .1973. *The class structure of the advanced societies*.
London: Hutchinson.
- .1976. *New rules of sociological method*. London:
Hutchinson.
- .1977. *Studies in social and political theory*. London:
Hutchinson.
- .1979. *Central problems in social theory: Action,
structure and contradiction in social analysis*. London
& Basingstoke: The Macmillan Press Ltd.
- .1981. *A contemporary critique of historical materialism*.
Volume I. London: Macmillan.
- .1982. *Sociology: A brief but critical introduction*. San
Diego: Harcourt Brace Jovanovich Publishers.
- .1984. *The constitution of society. Outline of the theory
of structuration*. Berkeley & Los Angeles: University of
California Press.
- .1993. *New rules of sociological method: A positive
critique of interpretative sociologies*. 2nd Ed. Cam-
bridge: Polity Press.
- .1995. *Politics, sociology and social theory*. Cambridge:
Polity Press.
- Goldthorpe, John H. 1973. A revolution in sociology?. *Sociology*,
7: 449-462.
- Goldthorpe, John H., et al. 1968. *The affluent workers in the class
structure*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Gouldner, Alvin. 1970. *The coming crisis in western sociology*. London: Heinemann.
- Habermas, Jürgen. 1986. *The theory of communicative action. Vol. 1: Reason and the rationalization of society*. Cambridge: Polity Press.
- .1987. *The theory of communicative action. Vol. 2: Lifeworld and system: A critique of functional reason*. Cambridge: Polity Press.
- Held, David, and J.H. Thompson, eds. 1989. *Social theory of modern societies: Anthony Giddens and his critics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hindess, Barry, and P. Hirst. 1975. *Pre-capitalist modes of production*. Basingstoke: Macmillan.
- Husserl, Edmund. 1970. *The crisis of european sciences and transcendental phenomenology*. Evanston: Northwestern University Press.
- Kellner, Douglas. 1988. Postmodernism as social theory: Some challenges and problems. *Theory, Culture and Society*, 5: 239-269.
- .1995. *Media culture: Cultural studies, identity and politics between the modern and the postmodern*. London: Routledge.
- Johnson, Terry, et al. 1984. *The structure of social theory: Dilemmas and strategies*. London: Macmillan Education.
- Lévi-Strauss, Claude. 1963. *Structural anthropology*. Translated from the French by Claire Jacobson and Brooke Grundfest Schaeopf. New York: Basic Books, Inc.
- Lockwood, David. 1956. Some remarks on the social system.

British Journal of Sociology, 7: 134-146.

Marx, Karl, and F. Engels. 1968. *Selected works*. London: Lawrence & Wishart.

McLellan, David. 1973. *Marx's Grundrisse*. London: Paladin.

McNay, Lois. 1994. Foucault. *A critical introduction*. Cambridge: Polity Press.

Mead, George Herbert. 1967. *Mind, self and society*. Chicago: Chicago University Press.

Milliband, Ralph. 1987. Class analysis. In *Social theory today*, L. Coser, and B. Rosenberg, eds. Cambridge: Polity Press.

Münch, Richard. 1987. The interpenetration of microintegration and macrostructures in a complex and contingent institutional order. In *The micro-macro link*, J.C. Alexander, et al., eds. Berkeley: University of California Press: 319-336.

Parsons, Talcott. 1937. *The structure of social action*. New York: McGraw-Hill.

.1951. *The social system*. Glencoe, Ill: Free Press.

Poster, Mark. 1984. *Foucault, Marxism and history*. Cambridge: Polity Press.

Poulantzas, Nicos. 1975. *Classes in contemporary capitalism*. London: New Left Books.

.1976. The capitalist state: a reply to Milliband and Laclau. *New Left Review*, 93: 63-83.

Rex, J. 1961. *Key problems in sociological theory*. London: Routledge.

Ritzer, George. 1984. *Contemporary sociological theory*. 3rd Ed.

- New York: McGraw-Hill, Inc.
- .1992a. *Classical sociological theory*. New York: McGraw-Hill, Inc.
- .1992b. *Contemporary sociological theory*. 3rd Ed. New York: McGraw-Hill, Inc.
- .1992c. *Modern sociological theory*. 4th ed. New York: McGraw-Hill.
- Rosenau, Pauline Marie. 1992. *Post-Modernism and the social sciences*. New Jersey: Princeton University Press.
- Sarup, Medan. 1993. *An introductory guide to Post-structuralism and Postmodernism*. New York: Harvester Wheatsheaf.
- Sève, Lucien. 1978. *Man in Marxist theory and the psychology of personality*. Brighton: Harvester Press.
- Storey, John. 1993. *An Introductory guide to cultural theory and popular culture*. New York: Harvester Wheatsheaf.
- Strinati, Dominique. 1995. *An introduction to theories of popular culture*. London and New York: Routledge.
- Swingewood, D. 1975. *Marx and modern social theory*. London: Macmillan.
- Turner, Bryan S. 1999. *Classical sociology*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.
- Wallace, Ruth A., and Alison Wolf. 1995. *Contemporary sociological theory: Continuing the classical tradition*. Englewood Cliffs: Prentice Hall.
- Waters, Malcolm. 1994. *Modern sociological theory*. London, Thousand Oaks & New Delhi: Sage Publications.
- Weber, Max. 1904/1958. *The Protestant ethic and the spirit of capitalism*. New York: Scribner's.

- Wexler, P. 1991. *Critical theory now*. The Farmer Press.
- Wiley, Norbert. 1988. The micro-macro problem in social theory. *Sociological Theory*, 6: 254-261.
- Wrong, Dennis. 1967. The oversocialised concept of man in modern sociology. In *Sociological theory: A book of readings*, L. Coser, and B. Rosenberg, eds. London: Collier-Macmillan.